

เด็กและ ครอบครัวไทย ที่ไม่ถูก มองเห็น

รายงานสถานการณ์
เด็กและครอบครัว
ประจำปี 2024

วรรณ เลิศรัตน
สรัช สีนรุประมา

ศูนย์ความรู้นโยบาย
เด็กและครอบครัว
(คิด for คิดส์)

เด็กและครอบครัวไทยที่ไม่ถูกมองเห็น:

รายงานสถานการณ์เด็ก เยาวชน และครอบครัวปี 2024

วรรต เลิศรัตน์ และ สรัช สินธุประมา

จิตร คำแสง และ วรรต เลิศรัตน์ บรรณาธิการ

ศูนย์ความรู้นโยบายเด็กและครอบครัว (คิด for คิดส์)

โดยความร่วมมือระหว่าง

สำนักสนับสนุนสุขภาวะเด็ก เยาวชน และครอบครัว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
กับ ศูนย์ความรู้นโยบายสาธารณะเพื่อการเปลี่ยนแปลง บริษัท วันโอวัน พับลิโก จำกัด

มิถุนายน 2024

(ฉบับร่างเพื่อนำเสนอในงานเสวนาสาธารณะ “เด็กและครอบครัวไทยที่ไม่ถูกมองเห็น” ในวันที่ 5 มิถุนายน 2024)

สารบัญ

บทนำ เด็กและครอบครัวไทยที่ไม่ถูกมองเห็น	3
1 เด็กและเยาวชนครัวเรือนเกษตร: ชีวิตไม่แน่นอนภายใต้ธรรมชาติ-ตลาดผันผวน.....	4
เด็กและเยาวชนเกือบ 8 ล้านคนเกิดและเติบโตใน ‘ครัวเรือนเกษตร’	4
ครัวเรือนเกษตรมีรายได้ไม่แน่นอนในแต่ละปี-ตลอดปี.....	5
ความไม่แน่นอนของรายได้กระทบเด็กและเยาวชน จำกัดไม่ให้กล้าฝันไกล-ทำหาย	7
ไม่เห็นเป้าหมาย การศึกษาเข้าถึงยาก-คุณภาพต่ำ ดอกเบี้ยให้รู้สึก ‘เรียนไปไม่คุ้มค่า’.....	7
ครัวเรือนเกษตรมัก ‘แห่วงกลาง’ สนับสนุน-จัดการปัญหาเด็กและเยาวชนได้จำกัด	9
รัฐบาลต้องเติมรายได้พื้นฐานให้ประชากรวัยเรียน พร้อมลดต้นทุนการเข้าถึง-เพิ่มคุณภาพการศึกษา	10
2 เด็กและเยาวชนจนเมือง: เมืองศูนย์กลางแห่งโอกาสกลับกลายเป็นอุปสรรคความฝัน.....	11
ครอบครัวคนจนเมืองในกรุงเทพมหานครเพิ่มขึ้นสวนทางภาพรวมประเทศ	11
เด็กจนเมืองขาดโอกาสเติบโตสมวัย-แข็งแรงตั้งแต่แรกเริ่ม	12
ยิ่งยากจน โอกาสด้านการศึกษายิ่งราคาแพง	16
ทุนทรัพย์ขาดแคลน ทุนสังคมติดลบ.....	19
โรคระบาดและ ‘การทำให้เป็นย่านผู้ดี’ บีบคั้นซ้ำเติมคนจน	20
ปัญหาเด็กและเยาวชนจนเมือง ไม่ใช่แค่เรื่องในเมือง	22
รัฐบาลต้องลดต้นทุนการเข้าถึงโอกาสให้เด็กและเยาวชนจนเมืองเข้าถึงได้มากขึ้น	22
3 สามเณร: ร่มกาสาวพัสตร์ไม่ใช่ทางเลือกเสรี แต่คือ ‘ทางรอดที่มีดমন’.....	24
จำนวนสามเณรเพิ่มขึ้น สะท้อนปัญหาความยากจน-ครอบครัวไม่สมบูรณ์	24
สามเณรหลุดจากโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ จำนวนมาก เพราะไม่ใช่พื้นที่เหมาะกับพัฒนาการ-การเรียนรู้	25
โรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ ไม่ช่วยขยายและเติมเต็มความฝันนอกรั้ววัด	28
การบรรพชาถูกใช้อย่างกว้างขวางสวัสดิการ-บริการรัฐ.....	29
รัฐบาลต้องสนับสนุนให้เด็กสามารถอยู่กับครอบครัวและจัดบริการรองรับ-ดูแลอย่างเพียงพอ	30

4	นักเคลื่อนไหวทางการเมือง: บาดแผลและความหวังหลังควั่นจาง	31
	กระแสวิกฤตจางลง แต่รัฐยังติดตามเข้มข้น.....	31
	ทางแยกของเยาวชนหลังการชุมนุม	32
	คนในบ้านแค่เห็นต่าง คนนอกบ้านบีบให้แตกหัก	33
	การเยียวยาและบาดแผลที่ยังฝังลึก	34
	สมานรอยร้าวไม่ได้ถ้ารัฐยังสร้างแผลใหม่	35
	นิรโทษกรรมคือจุดเริ่มต้น ไม่ใช่ปลายทาง	36
	รายการอ้างอิง.....	37

บทนำ

เด็กและครอบครัวไทยที่ไม่ถูกมองเห็น

ศูนย์ความรู้นโยบายเด็กและครอบครัว (คิด for คิดส์) โดยความร่วมมือระหว่างสำนักสนับสนุนสุขภาวะเด็ก เยาวชน และครอบครัว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กับศูนย์ความรู้นโยบายสาธารณะเพื่อการเปลี่ยนแปลง (101 Public Policy Think Tank) มีพันธกิจในการจัดทำรายงานสถานการณ์เด็ก เยาวชน และครอบครัวเป็นประจำทุกปี เพื่อรายงานสถานการณ์และปัญหาในประเด็นสำคัญ สำหรับเป็นข้อมูลสนับสนุนการตัดสินใจนโยบาย การทำงานด้านเด็ก เยาวชน ครอบครัว และการเรียนรู้ การศึกษาวิจัยต่อยอด รวมถึงเป็นองค์ความรู้สำหรับบุคคลทั่วไปที่สนใจ

รายงานสถานการณ์สองฉบับแรก ‘เด็กและครอบครัวไทยในสามวิกฤต’¹ (2022) และ ‘เด็กและครอบครัวไทยในสองทางแพร่ง’² (2023) ได้ฉายสถานการณ์เด็ก เยาวชน และครอบครัวระดับ ‘มหภาค’ ครอบคลุมประเด็นตั้งแต่รายได้และความเป็นอยู่ โภชนาการ สุขภาพกาย สุขภาพจิต การศึกษา การทำงาน ความสัมพันธ์และความขัดแย้งภายในครอบครัว ความรุนแรง ไปจนถึงคุณค่าและทัศนคติ ความฝัน และการมีส่วนร่วมและถูกกดปราบทางการเมือง

ข้อสรุปหนึ่งจากรายงานทั้งสองฉบับคือ เด็ก เยาวชน และครอบครัวแต่ละกลุ่มเผชิญสถานการณ์หลายเรื่องต่างกัน อย่างไรก็ดี สถานการณ์ ความฝัน และปัญหาของบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มชายขอบและเปราะบาง มักถูกมองข้าม ละเลย และไม่ได้รับความเข้าใจเพียงพอ หรืออาจกล่าวได้ว่าพวกเขา ‘ไม่ถูกมองเห็น’ แจ่มชัดนัก ไม่เว้นกระทั่งจากผู้กำหนดนโยบาย ซึ่งพึงมีบทบาทในการสนับสนุนความฝันและช่วยแก้ปัญหาให้พวกเขา

รายงานฉบับนี้ (2024) จึงจัดทำขึ้นภายใต้แนวคิด ‘เด็กและครอบครัวไทยที่ไม่ถูกมองเห็น’ มุ่งนำเสนอสถานการณ์ของเด็ก เยาวชน และครอบครัวชายขอบและเปราะบางกลุ่มตัวอย่างที่น่าสนใจ หวังเปิดหน้าต่างให้สังคมและผู้กำหนดนโยบาย ‘มองเห็น’ และสามารถสนับสนุนพวกเขาได้ตรงจุดยิ่งขึ้น พร้อมทั้งเป็นหน้าต่างบานเล็กไม่ก็บานที่กระตุ้นแรงบันดาลใจให้สังคมเปิดหน้าต่างบานถัดๆ ไป เพื่อเข้าใจประชากรกลุ่มเหล่านี้อย่างถ้วนทั่วและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

รายงานฉบับนี้จะนำเสนอถึงกลุ่มเด็กและครอบครัวที่ไม่ถูกมองเห็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1. เด็กและเยาวชนครัวเรือนเกษตร: ชีวิตไม่แน่นอนภายใต้ธรรมชาติ-ตลาดผันผวน
2. เด็กและเยาวชนจนเมือง: เมืองศูนย์กลางแห่งโอกาสกลับกลายเป็นอุปสรรคความฝัน
3. สามเณร: ร่มกาสาวพัสตร์ไม่ใช่ทางเลือกเสรี แต่คือ ‘ทางรอดที่มีดমন’
4. นักเคลื่อนไหวทางการเมือง: บาดแผลและความหวังหลังวันจาง

1

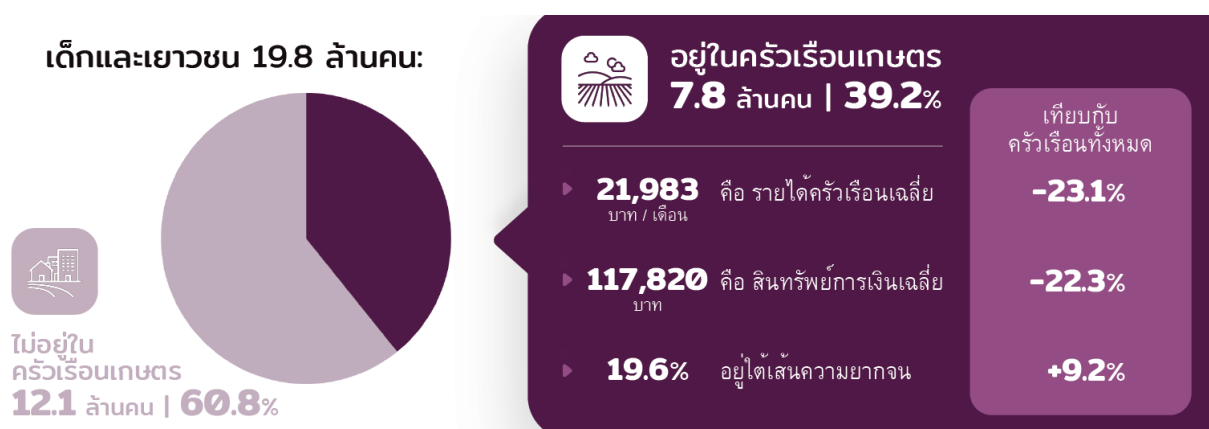
เด็กและเยาวชนครัวเรือนเกษตร: ชีวิตไม่แน่นอนภายใต้ธรรมชาติ-ตลาดผันผวน

ในประเทศที่ถูกขนานนามว่า “ประเทศเกษตรกรรม” บุตรหลานเกษตรกรนับเป็นหนึ่งในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่มีขนาดใหญ่ที่สุด แต่สถานการณ์เฉพาะของพวกเขากลับยังไม่ถูกมองเห็นเท่าที่ควร ความไม่แน่นอนของรายได้เกษตรส่งผลบั่นทอนคุณภาพชีวิต อีกทั้งยังขวางกั้นมิให้พวกเขาเข้าถึงความฝันที่กว้างไกลและท้าทาย เมื่อประกอบกับโอกาสการทำงานที่จำกัด และบริการการศึกษาที่เข้าถึงยาก-คุณภาพต่ำในท้องถิ่น หลายคนจึงไม่เห็นความจำเป็นคุ้มค่า และเลือกหันหลังให้การศึกษาระดับสูงขึ้นไป ขณะที่ครัวเรือนซึ่งโดยมากแห่ช่วงกลาง ก็สามารถช่วยผลักดันและแก้ปัญหาให้พวกเขาได้ไม่มากนัก

เด็กและเยาวชนเกือบ 8 ล้านคนเกิดและเติบโตใน ‘ครัวเรือนเกษตร’

เด็กและเยาวชนอายุไม่เกิน 25 ปี 7.8 ล้านคนเกิดและเติบโตอยู่ในครัวเรือนเกษตร คิดเป็นร้อยละ 39.2 จากจำนวนเด็กและเยาวชน 19.8 ล้านคนทั่วประเทศ³ โดยนับรวมครัวเรือนทั้งที่เป็นผู้ประกอบการและแรงงานเกษตร ครอบคลุมกิจกรรมการเกษตรตั้งแต่ปลูกพืช ป่าไม้ หาของป่า เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ และประมง

แผนภูมิที่ 1.1: สัดส่วนเด็กและเยาวชนในและนอกครัวเรือนเกษตร ปี 2023

ที่มา: คิด for คิดส์ คำนวณจากข้อมูลสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023)

จากข้อมูลสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี 2023 ครั้วเรือนเกษตรที่มีเด็กและเยาวชนมีสถานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่าครั้วเรือนที่มีเด็กและเยาวชนทั้งหมดโดยเฉลี่ย ครั้วเรือนกลุ่มนี้มีรายได้เฉลี่ย 21,983 บาทต่อเดือน และสินทรัพย์ทางการเงินสะสม 117,820 บาท น้อยกว่าค่าเฉลี่ยของครั้วเรือนทั่วประเทศร้อยละ 23.1 และ 22.3 ตามลำดับ⁴

ตามเกณฑ์เส้นความยากจนที่รายได้ 2,997 บาทต่อคนต่อเดือน เด็กและเยาวชนในครั้วเรือนเกษตรถึงร้อยละ 19.6 ยังมีฐานะยากจน ถือเป็นสัดส่วนสูงกว่าสัดส่วนเด็กและเยาวชนยากจนทั่วประเทศเกือบหนึ่งเท่าตัวหรือร้อยละ 9.2⁵ สถิติข้างต้นสะท้อนว่าพวกเขามีแนวโน้มเผชิญความยากลำบากในการดำรงชีพและเติมเต็มความฝันมากกว่าเด็กทั่วไป

ครั้วเรือนเกษตรมีรายได้ไม่แน่นอนในแต่ละปี-ตลอดปี

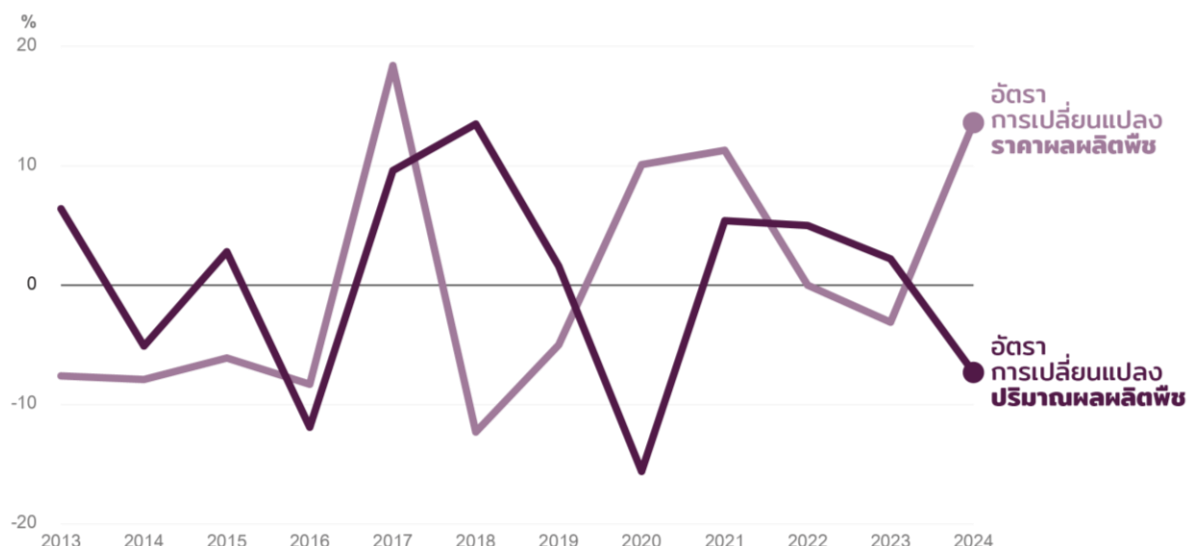
ความไม่แน่นอนของรายได้การเกษตรถือเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและความฝันของเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้ ในกรณีครั้วเรือนเกษตรกรรมที่ปลูกพืช เกษตรกรต้องประสบกับความไม่แน่นอนของปริมาณน้ำและสภาพอากาศในแต่ละฤดูกาลหรือปีการผลิต โดยเฉพาะเกษตรกรนอกเขตชลประทานที่พึ่งพาน้ำฝนในการเพาะปลูก อีกทั้งเสี่ยงกับโรค แมลง และศัตรูพืชซึ่งไม่อาจคาดหมายได้ ปัจจัยการผลิตหลายชนิดยังมีต้นทุนผันผวนตามราคาดตลาด เช่น ยากำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยที่แม้จะราคาสูงแต่ก็ยังจำเป็นต่อการเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตดี

ปัจจัยการผลิตที่ไม่แน่นอน ส่งผลให้ปริมาณผลผลิตไม่แน่นอนตามไปด้วย ตลอดช่วง 13 ปีที่ผ่านมา (2012-2024) อัตราการเปลี่ยนแปลงของปริมาณผลผลิตพืชเฉลี่ยสูงถึงร้อยละ 7.4 ต่อปี โดยในปี 2020 ผลผลิตน้อยลงจากปีก่อนหน้าเกือบร้อยละ 15.6⁶

ขณะเดียวกัน ราคาผลผลิตที่เกษตรกรขายได้ก็ผันผวนตามกลไกตลาดโลก อัตราการเปลี่ยนแปลงเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 9.1 ต่อปี โดยในปี 2012 ราคาผลผลิตลดลงจากปีก่อนหน้าถึงร้อยละ 15.2⁷ แม้รัฐบาลจะดำเนินนโยบายอุดหนุนเกษตรกรเพื่อเป็นหลักประกันรายได้จากความผันผวนดังกล่าว แต่เงินอุดหนุนส่วนมากก็ถูกจ่ายไปยังเกษตรกรรายใหญ่ มีรายย่อยที่มีแนวโน้มยากจนเปราะบาง และต้องการการสนับสนุนจากรัฐบาลมากที่สุด⁸ เมื่อประกอบกัน ครั้วเรือนเกษตรจึงมีรายได้สุทธิหรือกำไรการเกษตรไม่แน่นอนสูงในแต่ละฤดูกาลหรือปีการผลิต

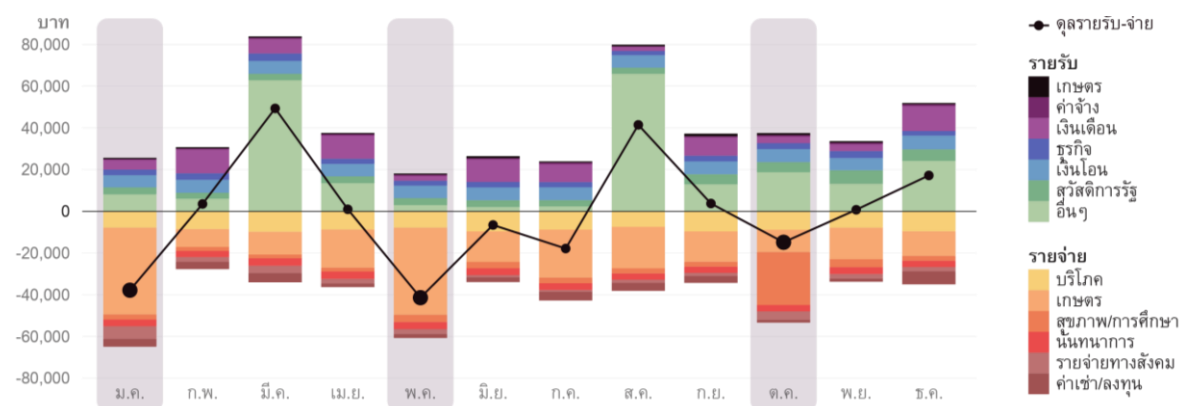
แม้ครั้วเรือนมักมีได้พึ่งพารายได้จากไร่ข้างต้นเป็นแหล่งรายได้เดียวหรือแหล่งหลัก โดยเฉพาะกลุ่มนอกเขตชลประทานที่ได้ผลผลิตต่ำและผันผวนเป็นพิเศษ แต่งานรับจ้างที่เป็นรายได้เสริมหลายงานก็เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรหรือทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ขุดมัน ตัดอ้อย เผาถ่าน เก็บแมลง และทำงานในโรงงานเลี้ยงสัตว์ รายได้แหล่งเหล่านี้จึงมักผันผวนในทิศทางเดียวกับกำไรการเกษตร ตามข้อมูลจากงานสัมภาษณ์และศึกษาภาคสนามของ คิด for คิดส์ และ The101.world ในพื้นที่ชัยนาท แม่ฮ่องสอน อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี ระหว่างเดือนมีนาคม-พฤษภาคม 2024

แผนภูมิที่ 1.2: อัตราการเปลี่ยนแปลงดัชนีปริมาณผลผลิตพืช และดัชนีราคาผลผลิตที่เกษตรกรขายได้ ณ ไตรมาส ระหว่างปี 2012-2024

ที่มา: คิต for คิตส์ คำนวณจากข้อมูลสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2024)

แผนภูมิที่ 1.3: รายรับ รายจ่าย และดุลรายรับ-จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง

ที่มา: Chantararat et. al. (2023)

นอกจากรายได้ไม่แน่นอนในแต่ละปีแล้ว ครัวเรือนเกษตรกรยังมีรายได้ไม่คงที่ภายในปีหนึ่งๆ ด้วย สำหรับครัวเรือนที่มีกำไรจากการเกษตรเป็นตัวเงิน ช่วงฤดูเก็บเกี่ยวและขายผลผลิตจะมีรายได้ก้อนใหญ่ เงินก้อนนี้ต้องแบ่งใช้และจะลดลงตามลำดับจนกระทั่งถึงฤดูเก็บเกี่ยวถัดไป หากเงินก้อนนี้ไม่พอใช้จ่าย ก็จะพึ่งพางานรับจ้างที่ไม่แน่นอนในแต่ละวัน คืออาจมีหรือไม่มีผู้ว่าจ้าง และได้รับค่าจ้างไม่เท่ากัน ส่วนครัวเรือนที่ไม่มีกำไรจากการเกษตรเป็นตัวเงิน (เช่น ได้ผลผลิตแค่พอบริโภคในครัวเรือน ไม่เหลือขายเป็น

เงิน) ก็ต้องอาศัยรายได้รับจ้างเป็นหลัก รายได้แหล่งเดียวที่ครัวเรือนส่วนใหญ่ได้รับอย่างสม่ำเสมอคือสวัสดิการรัฐ เช่น เงินบำตรสวัสดิการแห่งรัฐและเบี้ยผู้สูงอายุ

ความไม่แน่นอนของรายได้กระทบเด็กและเยาวชน จำกัดไม่ให้กล้าผิวกาย

งานสัมภาษณ์และศึกษาภาคสนามของ คิด for คิดส์ และ The101.world พบว่า ความไม่แน่นอนทางรายได้ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนครัวเรือนเกษตรไม่สามารถกินดีอยู่ดีดังที่ควรในระยะสั้น และขวางกั้นการเติมเต็มความฝันในระยะยาว ทั้งที่ครอบครัวพยายามให้บุตรหลานได้รับผลกระทบดังกล่าวเป็นคนสุดท้ายและน้อยที่สุด

ในช่วงขาดรายได้ ครัวเรือนเกษตรยากจนจำเป็นต้องลดการอุปโภคบริโภคลงในระยะสั้น เด็กและเยาวชนจึงอาจต้องลดปริมาณและคุณภาพอาหารที่บริโภค หรือถูกลดเงินไปโรงเรียน หากตรงกับช่วงที่มีรายจ่ายสูง ครัวเรือนก็อาจไม่มีเงินเพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายเหล่านั้น เช่น ค่าเครื่องแบบนักเรียน และอุปกรณ์การเรียนในช่วงเปิดภาคเรียนใหม่ ซึ่งส่งผลให้พวกเขาไม่มีอุปกรณ์ใช้ชั่วเวลาหนึ่ง หรือไม่แล้วครัวเรือนเกษตรเหล่านี้ก็ต้องยอมเป็นหนี้มากยิ่งขึ้น

เยาวชนยังอาจต้องช่วยทำงานหารายได้ ส่วนใหญ่มักเป็นงานรับจ้างทั่วไป หรือทำงานที่ไม่ก่อรายได้ตัวเงินบางอย่างแทนผู้ใหญ่ในบ้าน เพื่อให้พวกเขามีเวลาออกหารายได้มากขึ้น เช่น ดูแลสมาชิกครัวเรือนในภาวะฟุ้งเฟ้อ การทำงานจะหลีกเลี่ยงช่วงเวลาเรียน ถึงกระนั้น ก็พบว่ามีการที่เยาวชนต้องทำงานหนัก จนเหนื่อยสะสมแล้วกระทบการเรียนในชั้นเรียน หรือไม่มีเวลาทำการบ้าน รวมถึงมีการที่ขาดรายได้รุนแรง จนต้องหยุดเรียนและทำงานในเวลาเรียนเป็นครั้งคราวด้วย

อย่างไรก็ดี ผลกระทบสำคัญที่สุดของความไม่แน่นอนทางรายได้คือ การจูงใจไม่ให้เยาวชนขาดฝันและลงทุนกับความฝันที่ทะเยอทะยานและท้าทาย เมื่อไม่มั่นใจว่าสถานการณ์รายได้ในวันข้างหน้าเป็นอย่างไร เยาวชนหลายคนจึงมีทัศนคติไม่อยากเสี่ยงลงทุนกับเป้าหมายที่เห็นผลช้าและไม่แน่นอน เช่น ไม่อยากลงทุนกับการเรียนต่อในระดับสูงขึ้นอีกหลายปี เพราะไม่มั่นใจว่าฐานะทางบ้านในระหว่างเรียนอยู่นั้นจะเป็นอย่างไร จะมีเงินเพียงพอจ่ายค่าเล่าเรียนจนสำเร็จการศึกษาหรือไม่ หรือกระทั่งประสบความสำเร็จหลังสำเร็จการศึกษาหรือไม่ ตรงกันข้าม พวกเขาจะเลือกจำกัดฝันในแบบที่เห็นผลได้ง่าย รวดเร็ว และแน่นอน เช่น อยากรับหางานรายได้ดีระดับหนึ่ง ซึ่งไม่ต้องใช้ทักษะสูงนัก

ไม่เห็นเป้าหมาย การศึกษาเข้าถึงยาก-คุณภาพต่ำ ตกย้ำให้รู้สึก ‘เรียนไปไม่คุ้มค่า’

เยาวชนครัวเรือนเกษตรยากจนที่ไม่กล้าฝันเพราะความไม่แน่นอนในชีวิต ยังถูกตกย้ำด้วยสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชนบท ซึ่งฉายให้พวกเขาเห็นถึงความเป็นไปได้ในชีวิตจำกัด ในมิติการศึกษาและการทำงาน ตำแหน่งงานในชนบทเกือบครึ่งหรือร้อยละ 45.6 อยู่ในภาคเกษตร⁹ ยิ่งไปกว่านั้น ตำแหน่งงาน

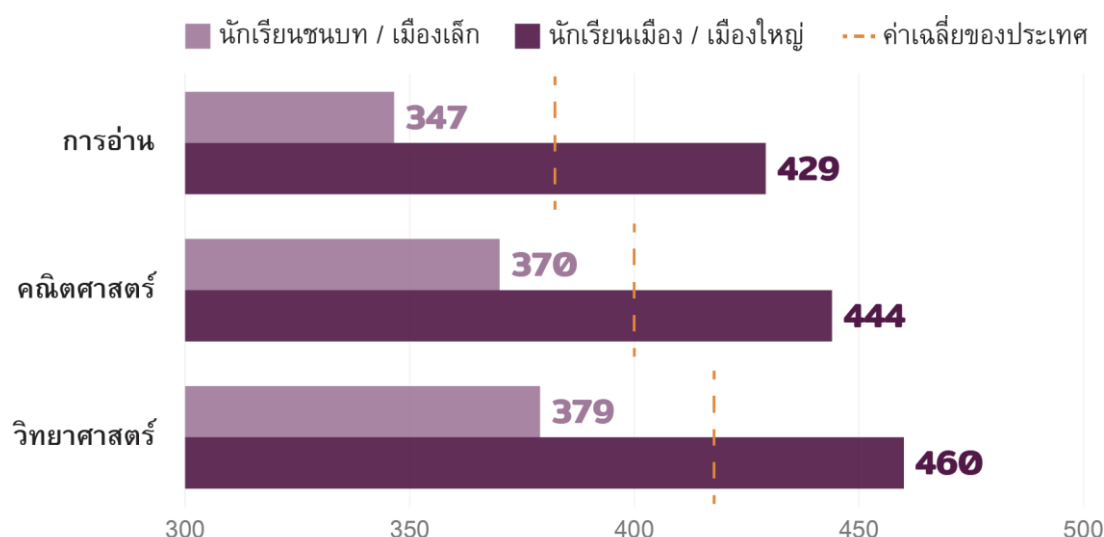
ถึงร้อยละ 90.5 ยังเป็นงานทักษะต่ำถึงปานกลาง มีเพียงร้อยละ 9.4 เท่านั้นที่เป็นงานทักษะสูง¹⁰ ฉะนั้นเยาวชนจึงผันถึงอาชีพในอนาคตได้ไม่กี่อาชีพ

งานสัมภาษณ์และศึกษาภาคสนามของ คิด for คิดส์ และ The101.world พบว่า พบว่า เยาวชนครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่ฝันอยากทำงานทักษะต่ำถึงปานกลาง ซึ่งคนรอบตัวทำแล้วมีรายได้ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับรายได้เฉลี่ยของคนในท้องถิ่น เช่น พนักงานทวงหนี้บัตรเครดิต พนักงานร้านสะดวกซื้อ ร้านชำ และร้านอาหาร กรรมกรก่อสร้างและโรงงาน คนขับรถ และไรเดอร์ มีเพียงส่วนน้อยที่ตั้งเป้าหมายถึงอาชีพทักษะสูงที่พบบ่อยได้ในพื้นที่ เช่น ครู พยาบาล และตำรวจ ด้วยเหตุนี้ เยาวชนจำนวนมากจึงไม่เห็นความจำเป็นในการศึกษาต่อขั้นสูง ต้องการเพียงได้วุฒิมัธยมศึกษาซึ่งพอสำหรับอาชีพที่ตนมุ่งหวัง

ขณะเดียวกัน บริการการศึกษาพื้นที่ชนบทยังเข้าถึงยากและมีคุณภาพต่ำ ส่งผลให้เยาวชนยังรู้สึกไม่คุ้มค่าที่จะเรียน ตัวอย่างอุปสรรคการเข้าถึงคือ สถานศึกษามักตั้งอยู่ไกลจากบ้านของนักเรียน โดยในต่างจังหวัด มีสถานศึกษาทุกประเภทกระจายอยู่เฉลี่ย 0.1 แห่งต่อพื้นที่หนึ่งตารางกิโลเมตร น้อยกว่ากรุงเทพฯ และปริมาณที่มี 0.5 แห่งต่อตารางกิโลเมตรถึงสี่เท่าตัว¹¹ ทั้งนี้ ยิ่งระดับการศึกษาสูงขึ้นก็ยังมีสถานศึกษาน้อยลงและมีแนวโน้มตั้งอยู่ไกลยิ่งขึ้น

นักเรียนครัวเรือนเกษตรหลายคนต้องนั่งมอเตอร์ไซด์ รถสองแถว หรือรถโรงเรียนข้ามอำเภอหรือจังหวัดเพื่อเดินทางไปเรียนทุกวัน พวกเขาจึงมีต้นทุนการเดินทางไปเรียนสูง คิดเป็นร้อยละ 3.3 ของรายได้ต่อคนของครัวเรือน ถือเป็นสัดส่วนมากกว่าต้นทุนของนักเรียนเมืองที่ร้อยละ 3.0 เล็กน้อย¹² ยังไม่นับรวมว่าบางส่วนอยู่ไกลจนต้องย้ายไปอยู่หอพักใกล้โรงเรียน เพิ่มต้นทุนการเข้าถึงให้สูงขึ้นไปอีก

แผนภูมิที่ 1.4: คะแนนเฉลี่ยในการประเมินนักเรียนนานาชาติ ปี 2022 เปรียบเทียบระหว่างนักเรียนจากโรงเรียนในพื้นที่ชนบทและเมืองเล็ก กับพื้นที่เมืองใหญ่

ที่มา: Organisation for Economic Co-operation and Development (2023)

ถึงกระนั้น คุณภาพการศึกษาที่ได้รับกลับไม่สนับสนุนให้พวกเขาพัฒนาทักษะจำเป็นได้ดังที่ควร จากผลการประเมินนักเรียนนานาชาติ (Programme for International Student Assessment, PISA) ครั้งล่าสุดเมื่อปี 2022 นักเรียนอายุ 15 ปีในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชนบทและเมืองเล็ก มีทักษะการอ่าน คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์โดยเฉลี่ย ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ และต่ำกว่านักเรียนจากพื้นที่เมืองใหญ่ประมาณหนึ่งระดับ (จากทั้งหมด 6 ระดับ)¹³ ผลข้างต้นสะท้อนว่าการศึกษาในพื้นที่ชนบทคุณภาพ ย่ำแย่ ต่อให้เยาวชนครัวเรือนเกษตรอยากผันกว้างไกล ทะเยอทะยาน และท้าทาย แต่พวกเขาก็ไม่เชื่อมั่นว่า ระบบการศึกษานี้จะช่วยเติมเต็มฝันได้จริง

ครัวเรือนเกษตรมัก ‘แหว่งกลาง’ สนับสนุน-จัดการปัญหาเด็กและเยาวชนได้จำกัด

ท่ามกลางบริบทที่ไม่เอื้อให้เยาวชนกล้าฝัน ครัวเรือนเกษตรก็มีขีดความสามารถในการช่วย ผลักดันพวกเขาได้จำกัด เนื่องด้วยจำนวนมากเป็นครัวเรือนแหว่งกลาง ซึ่งมีเพียงปู่ย่าตายายอาศัยอยู่ กับหลาน จากผลสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี 2023 เด็กอายุไม่เกิน 14 ปีในครัวเรือนเกษตร ถึงร้อยละ 31.9 ไม่ได้อาศัยอยู่กับทั้งพ่อและแม่¹⁴ งานสัมภาษณ์และศึกษาภาคสนามของ คิต for คิตส์ และ The101.world ยังพบว่า ครัวเรือนลักษณะนี้จะกระจุกตัวอยู่นอกเขตชลประทาน เพราะมีรายได้ การเกษตรต่ำและไม่แน่นอนกว่า สมาชิกครอบครัวรุ่นพ่อแม่จึงมีแนวโน้มอพยพออกไปทำงานมากกว่า

โดยทั่วไปแล้ว ครัวเรือนแหว่งกลางมักเผชิญปัญหาช่องว่างระหว่างวัยของผู้ปกครองกับบุตร หลาน ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ปกครองในครัวเรือนเกษตรเองยังมักเข้าถึงการศึกษามากนัก หัวหน้าครัวเรือน เกษตรที่มีเด็กและเยาวชนกว่าสองในสามหรือร้อยละ 68.6 สำเร็จการศึกษาต่ำกว่าระดับมัธยมศึกษา ตอนต้น¹⁵

ด้วยเหตุนี้ ผู้ปกครองจึงสนับสนุนและผลักดันการเรียนรู้ของบุตรหลานได้น้อย ไม่สามารถสอน การบ้าน ส่งเสริมการเรียนรู้นอกบริบทโรงเรียน และกระตุ้นให้คิดฝันและวางแผนอนาคตอันไกลได้มาก นัก พวกเขายังไม่เข้าใจและไม่รู้วิธีจัดการปัญหาที่บุตรหลานเผชิญ จึงมักปล่อยปละหรือตามใจ จน ปัญหาบานปลายเรื้อรัง กลายเป็นอุปสรรคในการกล้าและเติมเต็มความฝันของบุตรหลานในระยะยาว ทั้งนี้ ปัญหาที่พบบ่อยมาจากการสัมภาษณ์และศึกษาภาคสนามได้แก่ ปัญหาโภชนาการ ดิจิทัลโทรศัพท์-เกม และติดสารเสพติด โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุหรี่ไฟฟ้า ัญชา กระเทียม และยาบ้า

ท้ายที่สุด ผู้ปกครองที่เป็นปู่ย่าตายายจำนวนหนึ่งยังอยู่ในภาวะพึ่งพิง เช่น ชรามาก พิกุล ป่วย หนัก และป่วยติดเตียง ส่งผลให้บุตรหลานต้องรับผิดชอบดูแลและหารายได้แทน กลายเป็นอีกหนึ่งปัจจัย กีดกันมิให้พวกเขากล้าและมีโอกาสเติมเต็มความฝันได้อย่างอิสระ

รัฐบาลต้องเติมรายได้พื้นฐานให้ประชากรวัยเรียน พร้อมลดต้นทุนการเข้าถึง-เพิ่มคุณภาพการศึกษา

ความไม่แน่นอนของรายได้การเกษตรส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนครัวเรือนเกษตร บั่นทอนคุณภาพชีวิตในระยะสั้นช่วงขาดรายได้ ควบคู่กับปิดกั้นมิให้พวกกล้าฝันกว้างไกล ทะเยอทะยาน และทำหายในระยะยาว ความไม่กล้าฝันยังถูกตอกย้ำด้วยการไม่เห็นโอกาสการทำงานในท้องถิ่น เยาวชนจึงมองว่าการศึกษาระดับสูงไม่จำเป็น อีกทั้งไม่คุ้มค่าเมื่อเทียบกับต้นทุนการเข้าถึงที่ต้องจ่าย และคุณภาพการศึกษาที่ได้รับ ท่ามกลางสถานการณ์นี้ ครัวเรือนยังสามารถช่วยผลักดันพวกเขาได้จำกัด เนื่องจากจำนวนมากแห่กลาง ผู้ปกครองจึงมีช่องว่างทางวัยกับบุตรหลานกว้าง และมีภูมิหลังด้านการศึกษาต่ำ

ความกล้าฝันนับว่าสำคัญต่อเด็กและเยาวชนมาก ชีวิตพวกเขาจะก้าวเดินไปได้ไกลเท่าไร แรกสุดก็ขึ้นอยู่กับว่าสามารถฝันได้ไกลแค่ไหน ขณะเดียวกัน ยังขึ้นอยู่กับว่าสังคมสนับสนุนได้ดีเพียงใด ซึ่งจะประกันให้พวกเขามั่นใจและเห็นความเป็นไปได้ที่จะประสบความสำเร็จในการเติมเต็มความฝันนั้น

รัฐบาลจึงควรส่งเสริมความกล้าฝันให้เด็กและเยาวชนครัวเรือนเกษตร ผ่านการขยายเงินอุดหนุนเด็กและเยาวชนวัยเรียนให้ทั่วถึงและเพียงพอ เพื่อเป็นตาข่ายรองรับมิให้พวกเขาถูกระทบจากความไม่แน่นอนของรายได้การเกษตรรุนแรงเกินไป

นอกจากนี้ รัฐบาลควรลดต้นทุนการเข้าถึงการศึกษา โดยจัดตั้งระบบรถโรงเรียนและ/หรือรถประจำทางสาธารณะในชนบทที่ครอบคลุมและค่าโดยสารต่ำ รวมถึงจัดให้มีที่อยู่อาศัยสำหรับนักเรียนในเมืองศูนย์กลางการศึกษาของแต่ละภูมิภาค พร้อมทั้งลงทุนพัฒนาคุณภาพบริการการศึกษาในชนบท ควบคู่กับกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมตัดสินใจจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับความฝันและบริบทของเด็กและเยาวชนในพื้นที่

สุดท้าย รัฐบาลควรเสริมสร้างทักษะการเลี้ยงดูและการสนับสนุนเด็กและเยาวชนแก่ผู้ปกครองในเชิงรุก โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้ปกครองเป็นอีกหนึ่งพลังที่ช่วยผลักดันบุตรหลานให้กล้าและเติมเต็มความฝันของตนได้อย่างดีที่สุด

2

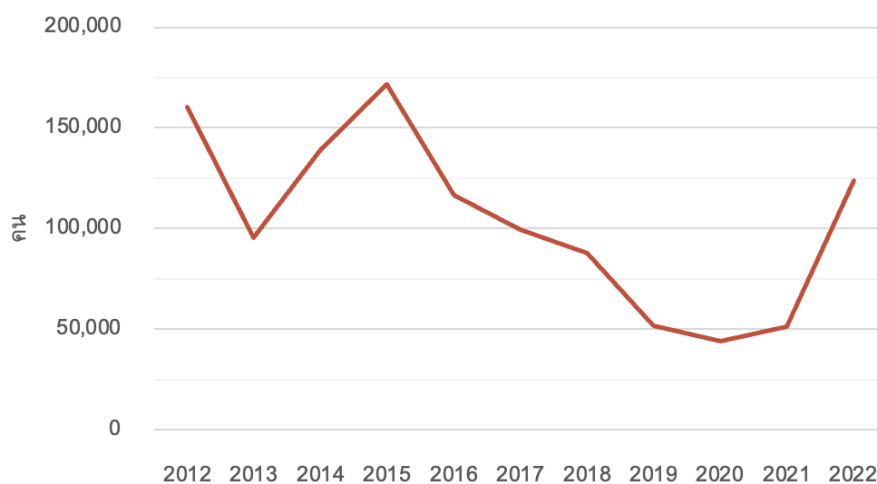
เด็กและเยาวชนในเมือง: เมืองศูนย์กลางแห่งโอกาสกลับกลายเป็นอุปสรรคความฝัน

กรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางแห่งโอกาสในทุกๆ ด้าน เป็นที่ตั้งของสถาบันอุดมศึกษา 83 แห่ง ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 21.3 ของทั้งประเทศ¹⁶ มีอัตราส่วนแพทย์ต่อประชากร 1:542 ดีกว่าค่าเฉลี่ยประเทศถึงสามเท่า¹⁷ มหานครแห่งนี้มีขนาดเศรษฐกิจคิดเป็น 1 ใน 3 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งประเทศ¹⁸ และ เป็นแหล่งรวมตำแหน่งงานทักษะสูงถึงร้อยละ 19.6 ของทั้งประเทศ¹⁹ ทว่าเด็กและครอบครัวในชุมชนจนเมืองซึ่งอยู่ในใจกลางเมืองแห่งนี้กลับไม่สามารถเข้าถึงโอกาสเหล่านั้น เพราะในเวลาเดียวกัน ชีวิตในเมืองก็เต็มไปด้วยต้นทุนแฝงที่ขวางกั้นไม่ให้พวกเขาเอื้อมถึงฝัน

ครอบครัวคนจนเมืองในกรุงเทพมหานครเพิ่มขึ้นสวนทางภาพรวมประเทศ

ประเทศไทยมีคนจนหรือผู้ที่มีรายจ่ายต่ำกว่าเส้นยากจนอยู่ราวร้อยละ 5.4 ซึ่งมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องในทุกภูมิภาค จากราว 8.4 ล้านคนในปี 2012 เหลือเพียงราว 3.8 ล้านคนในปี 2022 อย่างไรก็ตาม ภายหลังการแพร่ระบาดของโควิด-19 จำนวนคนจนในกรุงเทพมหานครกลับมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นสวนทางภาพรวมระดับประเทศและทุกภูมิภาค จากราว 44,100 คนในปี 2020 เพิ่มขึ้นราว 124,000 คนในปี 2022²⁰ แสดงให้เห็นว่าชีวิตคนจนเมืองมีความเปราะบางและวางอยู่บนเงื่อนไขที่ต่างไปจากคนจนในพื้นที่อื่นๆ

แผนภูมิที่ 2.1: จำนวนคนจนวัดจากรายจ่ายเพื่ออุปโภคบริโภคในพื้นที่กรุงเทพมหานคร (2012-2022)

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023)

คนจนเมืองประกอบด้วยคนหลายกลุ่ม อาทิ คนงานในแคมป์ก่อสร้าง คนไร้บ้าน ฯลฯ แต่กลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุดคือผู้อาศัยในชุมชนแออัดซึ่งมีอยู่ 633 แห่งทั่วกรุงเทพฯ²¹ จำนวนมากเกิดจากการอพยพจากต่างจังหวัดเข้ามาบุกเบิกตั้งบ้านเรือนขึ้นในห้วงเศรษฐกิจขยายตัวเร็วเมื่อราว 4-5 ทศวรรษก่อน ชุมชนเหล่านี้เป็นที่อาศัยของ 1.4 แสนครัวเรือน และเด็กและเยาวชนราว 1.7 แสนคน²²

ผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดราวร้อยละ 63 อาศัยในบ้านที่มีสภาพทรุดโทรม ไม่แข็งแรง สมาชิกครอบครัวเป็นผู้มีงานทำเพียงร้อยละ 44 กึ่งหนึ่งใช้พื้นที่สาธารณะในการประกอบอาชีพ เช่น หาบเร่แผงลอย มีอัตราพึงพิงสูงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวที่มีเด็กและเยาวชน ส่งผลให้ครอบครัวราวร้อยละ 70 มีรายจ่ายสูงกว่าเงินที่หาได้ โดยเฉลี่ย 4,892 บาท/ครัวเรือน ทำให้กว่าร้อยละ 90 ไม่มีเงินออม²³ ซึ่งทำให้พวกเขาได้รับผลกระทบรุนแรงเมื่อเกิดวิกฤต ไม่สามารถลุกขึ้นตั้งตัวและยังส่งต่อความจนสู่รุ่นลูกหลาน

เด็กจนเมืองขาดโอกาสเติบโตสมวัย-แข็งแรงตั้งแต่แรกเริ่ม

งานศึกษาเรื่องการเรียนรู้ของเด็กเล็กพบว่ายิ่งลงทุนเร็วยิ่งคุ้มค่า²⁴ พื้นฐานของการมีพัฒนาการที่แข็งแรงสมวัยตั้งแต่ปฐมวัยจะกลายเป็นต้นทุนที่ส่งสมต่อไปตลอดช่วงชีวิตที่เหลือของเด็กคนหนึ่ง ทว่าเด็กและเยาวชนจนเมืองกลับพลาดโอกาสนี้ตั้งแต่นั้น

เด็กจนเมืองพลาดโอกาสเรียนรู้ช่วงปฐมวัย

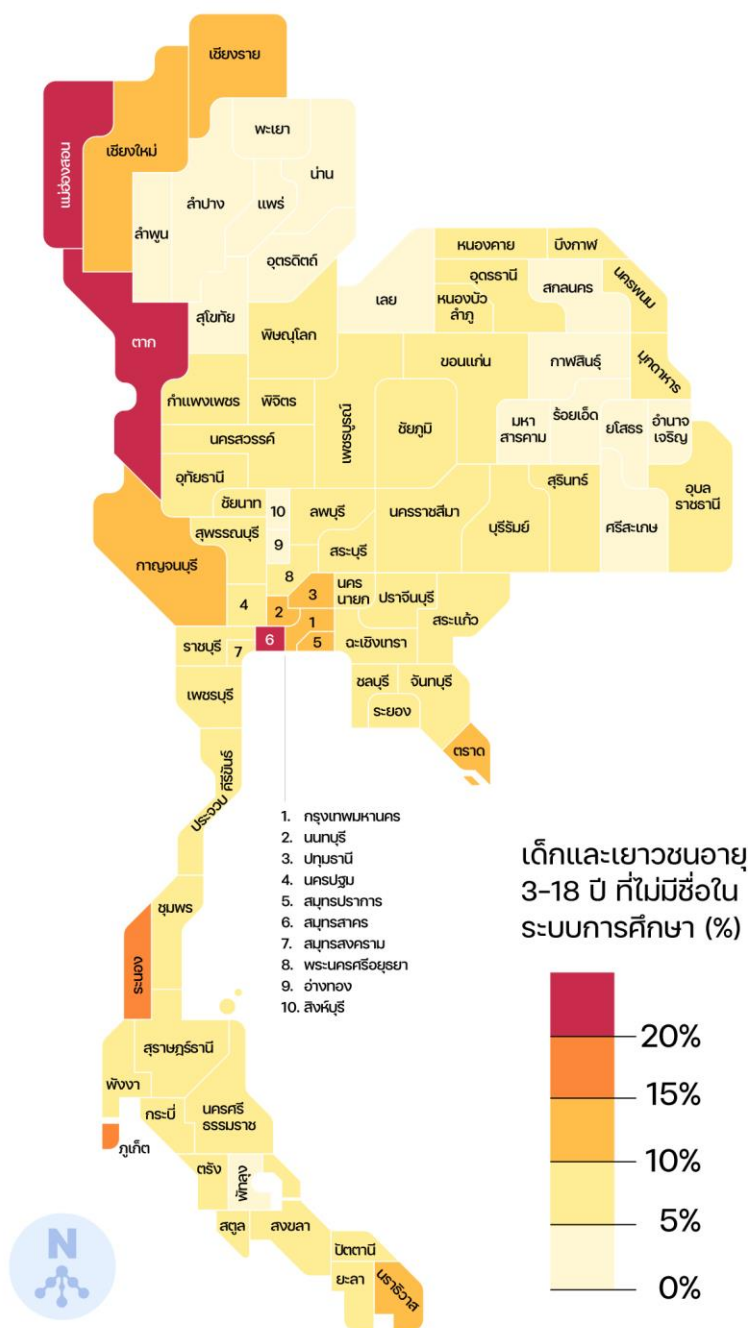
ในปีการศึกษา 2023 เด็กและเยาวชนในกรุงเทพฯ ตกหล่นจากระบบการศึกษาถึง 137,704 คน คิดเป็นร้อยละ 12.8 ของเด็กและเยาวชนอายุ 3-18 ปี ทั้งหมดในกรุงเทพฯ ขณะที่ค่าเฉลี่ยของประเทศอยู่ที่เพียงร้อยละ 8.4²⁵ สาเหตุสำคัญคือเด็กวัย 3-5 ปีในกรุงเทพฯ เข้าเรียนชั้นอนุบาลในสัดส่วนที่ต่ำมาก เพียงแค่ร้อยละ 54.8 ขณะที่อัตราการเข้าเรียนสุทธิต่ออนุบาลของทั่วประเทศคือร้อยละ 75.5²⁶

หากพิจารณาสถานการณ์ภาพรวมของประเทศ (แผนภูมิที่ 2.2) จะพบว่าพื้นที่ที่มีเด็กและเยาวชนตกหล่นจากระบบการศึกษาเกินร้อยละ 10 ขึ้นไป สามารถแบ่งออกเป็นสองกลุ่มหลัก คือกลุ่มจังหวัดชายแดนและกลุ่มกรุงเทพฯและปริมณฑล กลุ่มแรกเป็นจังหวัดในพื้นที่ห่างไกลโดยเฉพาะชายแดนฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นพื้นที่ที่เฝ้าระวัง เด็กที่ตกหล่นส่วนใหญ่อยู่ในช่วงชั้นประถมศึกษา ขณะที่กลุ่มหลังซึ่งเป็นพื้นที่เมืองมักจะตกหล่นมากที่สุดในช่วงชั้นอนุบาล โดยในกรุงเทพฯ มีเด็กวัย 3-5 ปีที่ไม่มีชื่อในระบบถึง 54,396 คน คิดเป็นร้อยละ 40.0 ของเด็กที่ตกหล่นทั้งหมด

แม้การเรียนชั้นอนุบาลจะไม่ได้เป็นการศึกษาภาคบังคับ แต่การที่เด็กในเขตเมืองไม่ได้เข้าเรียนชั้นอนุบาลก็อาจทำให้พวกเขาขาดโอกาสที่จะได้รับการส่งเสริมพัฒนาตามวัยเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้น

ยิ่งไปกว่านั้น เด็กในชุมชนจนเมืองมักไม่ได้รับการดูแลจากผู้ใหญ่เท่าที่ควร การสำรวจชั้นหนึ่ง เก็บข้อมูลเด็กปฐมวัย 1,392 คนในชุมชนแออัด 70 แห่งภายหลังวิกฤตโควิด-19 พบว่าเด็กมากถึงร้อยละ 77 มีพัฒนาการถดถอย²⁷ นอกจากนี้การเตร็ดเตร่อยู่ในชุมชนยังเปิดโอกาสให้เด็กที่โตกว่าชักจูงให้ทำพฤติกรรมเสี่ยง เช่น ทดลองบริโภคน้ำกระท่อมซึ่งเข้าถึงได้ง่ายขึ้นอย่างมากนับตั้งแต่ถูกถอดออกจากบัญชียาเสพติดให้โทษประเภทที่ 5 เมื่อปี 2021²⁸

แผนภูมิที่ 2.2: สัดส่วนเด็กและเยาวชนอายุ 3-18 ปีที่ไม่มีชื่อในระบบในปีการศึกษา 2023 รายจังหวัด

ที่มา: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (2023)

ความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษาปฐมวัยบั่นทอนโอกาสของเด็กและเยาวชนจนเมืองตั้งแต่วัยแรกเริ่มของชีวิต สะสมเป็นช่องว่างที่ถ่างกว้างขึ้นมากที่สุดในระดับมหาวิทยาลัย เห็นได้จากอัตราการเข้าเรียนสู่ทุกระดับอุดมศึกษาของเยาวชนในครัวเรือนยากจนเดิซัลล่างสุดของกรุงเทพฯ ซึ่งอยู่ที่เพียงร้อยละ 27.0 ขณะที่เยาวชนกรุงเทพฯ ในครัวเรือนร่ำรวยที่สุดเข้าเรียนในระดับอุดมศึกษาได้ถึงร้อยละ 76.8²⁹

นอกจากนี้ในมิติของการเข้าถึงเงินอุดหนุนการศึกษา สัดส่วนนักเรียนยากจนในเมืองที่เข้าถึง 'ทุนเสมอภาค' ก็ต่ำกว่าต่างจังหวัดอย่างมีนัยสำคัญ โดยในกรุงเทพมหานครมีนักเรียนเข้าถึงทุนดังกล่าวเพียง 7,239 คนจากกลุ่มเป้าหมาย 697,830 คน คิดเป็นเพียงร้อยละ 1.0 ขณะที่นักเรียนยากจนทั่วประเทศได้รับทุนร้อยละ 14.5³⁰

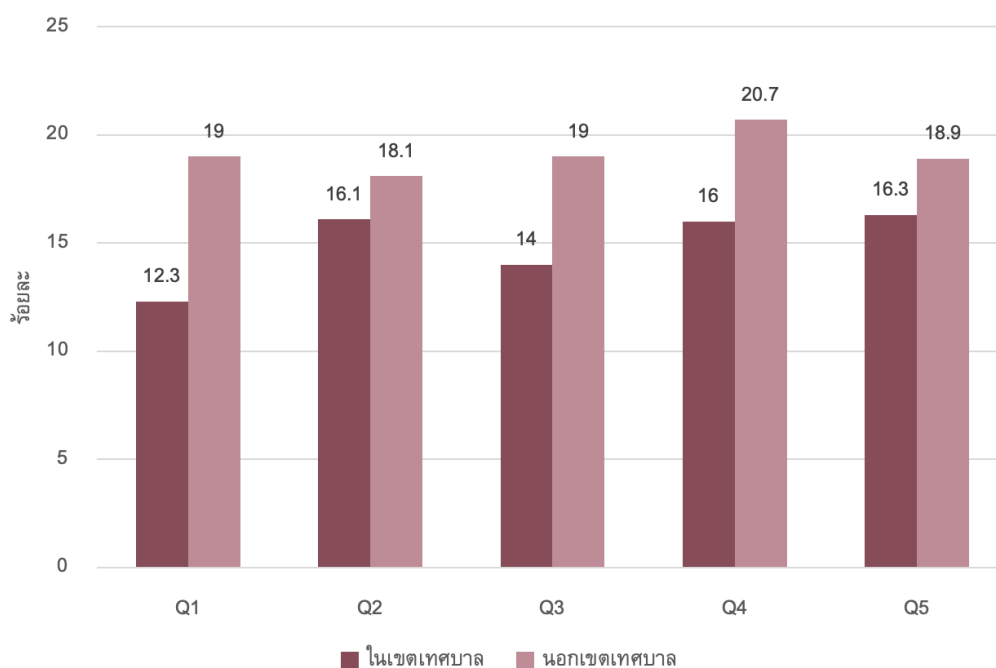
สุขภาพช่องปากแย่ บั่นทอนพัฒนาการระยะยาว

เด็กไทยอายุ 6-12 ปีเข้าถึงบริการสุขภาพช่องปากเพียงร้อยละ 18.1 ซึ่งถือว่าเป็นสัดส่วนที่ค่อนข้างต่ำ ยิ่งไปกว่านั้น เด็กในเขตเทศบาลยังเข้าถึงบริการทันตกรรมได้น้อยยิ่งกว่าเด็กนอกเขตเทศบาล ไม่ว่าจะเป็นฐานะทางเศรษฐกิจในระดับใด (แผนภูมิที่ 2.3) เด็กในครัวเรือนยากจน 20% ล่างสุดที่อยู่ในเขตเทศบาลทั่วประเทศเข้าถึงบริการทันตกรรมเพียงร้อยละ 12.3 เท่านั้น ขณะที่เด็กในครัวเรือนยากจนที่สูงสุดในกรุงเทพฯ เข้าถึงบริการทันตกรรมเพียง 7.0%

การมีฟันผุส่งผลต่อพัฒนาการของเด็กในระยะยาว ปัญหาการบดเคี้ยวส่งผลให้เด็กได้รับสารอาหารไม่เพียงพอ ทำให้เกิดพฤติกรรมเลือกกินซึ่งส่งผลเสียจนถึงวัยผู้ใหญ่ นอกจากนี้ความเจ็บปวดเรื้อรังจากฟันผุยังกระทบถึงพัฒนาการด้านจิตใจ กระบวนการนอนหลับ ทำให้มีอาการหงุดหงิด ไม่มีสมาธิในการเรียนรู้³¹

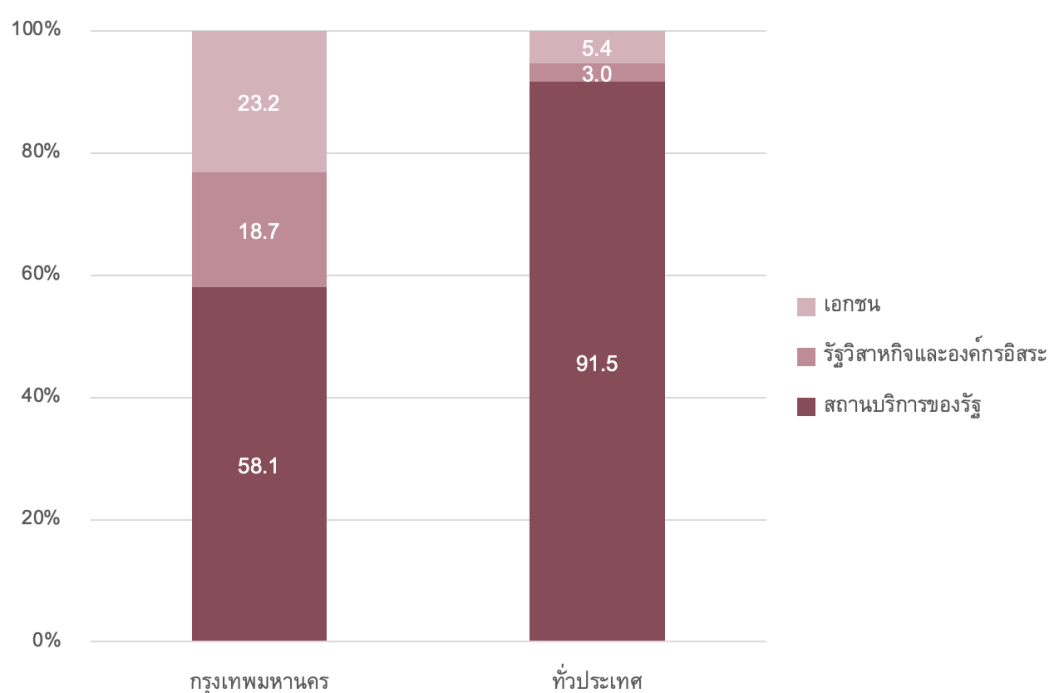
แม้กรุงเทพมหานครจะมีทันตแพทย์มากถึง 1,009 คน คิดเป็นสัดส่วนแพทย์ต่อประชากร 1:4,965 คน ซึ่งถือว่าดีที่สุดในประเทศ ทว่าอยู่ในสถานบริการเอกชนมากถึงร้อยละ 23.2 ขณะที่หากเทียบกับภาพรวมทั้งประเทศจะเห็นว่าทันตแพทย์สังกัดอยู่กับเอกชนเพียงร้อยละ 5.4 (แผนภูมิที่ 2.4) บริการภาครัฐในปัจจุบันยังไม่สามารถทำได้อย่างทั่วถึง ขณะเดียวกันบริการเอกชนก็มีราคาแพงเกินเอื้อมสำหรับครอบครัวยากจน ปัญหาสุขภาพช่องปากของเด็กจนเมืองที่เริ่มต้นจากอาการเพียงเล็กน้อยจึงมักถูกปล่อยจนลุกลามเป็นปัญหาใหญ่ในที่สุด

แผนภูมิที่ 2.3: สัดส่วนเด็กอายุ 6-12 ในและนอกเขตเทศบาลที่ได้รับการันตกรรม จำแนกตาม
ควินไทล์รายได้ (ร้อยละ)

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2017)

แผนภูมิที่ 2.4: สัดส่วนทันตแพทย์จำแนกตามสังกัดในกรุงเทพมหานครและทั่วประเทศ (ร้อยละ)

ที่มา: กระทรวงสาธารณสุข (2022)

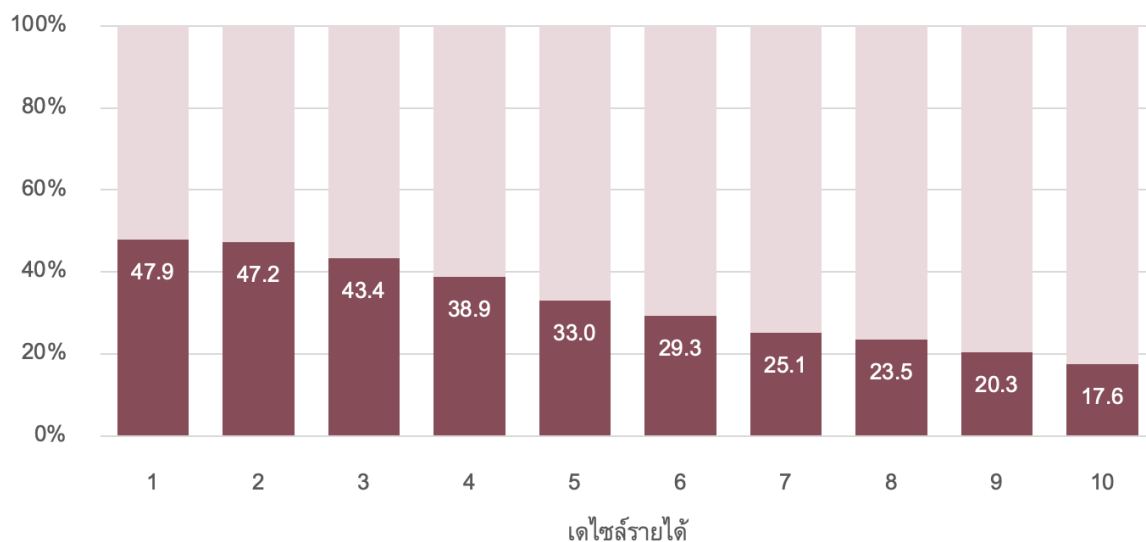
ยิ่งยากจน โอกาสด้านการศึกษายิ่งราคาแพง

โอกาสด้านการศึกษาของเด็กและเยาวชนจนเมืองมีราคาแพงเมื่อเทียบกับฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ค่าใช้จ่ายการศึกษาคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 17.2 ของรายได้ครัวเรือนนักเรียนยากจนในโรงเรียนสังกัด สพฐ. ในพื้นที่กรุงเทพฯ³² ซึ่งมีรายได้เฉลี่ยเพียงเดือนละ 1,964 บาท³³ รายได้ซึ่งไม่เพียงพอให้เด็กและเยาวชนต้องมีส่วนร่วมในการหารายได้ให้ครอบครัว โดยเฉพาะในครัวเรือนเปราะบางซ้ำซ้อน³⁴ ที่เผชิญความเปราะบางหลายเรื่องในคราวเดียวกัน เช่น มีผู้สูงอายุ คนพิการ หรือผู้ป่วยติดเตียง การไปโรงเรียนจึงไม่ได้มีราคาแพงในแง่ค่าใช้จ่ายเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีค่าเสียโอกาสที่แฝงอยู่ด้วยอีกชั้นหนึ่ง

เรียนฟรีแต่ยังมีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม

นโยบายเรียนฟรีและเงินอุดหนุนการศึกษาช่วยเหลือภาระผู้ปกครองได้เพียงราว 1 ใน 5 จากที่ต้องจ่ายจริง ซึ่งรวมถึง ค่าเครื่องแบบ ค่าเดินทาง ค่าอุปกรณ์การเรียน ฯลฯ ขณะที่ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาโดยเฉลี่ยในกรุงเทพฯ สูงกว่าต่างจังหวัดถึง 2 เท่า³⁵ สำหรับครอบครัวไทยโดยเฉลี่ยค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาสูงสุดลำดับแรกคือค่าเล่าเรียน เฉลี่ยปีละ 6,088 บาท รองลงมาคือค่าเดินทางไปเรียน 3,493 บาท ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 52.9 และ 30.3 ของค่าใช้จ่ายการศึกษาทั้งหมดตามลำดับ แต่สำหรับครัวเรือนยากจนในกรุงเทพฯ ค่าเดินทางกลับกลายเป็นค่าใช้จ่ายที่มีสัดส่วนมากที่สุด คิดเป็นสัดส่วนเกือบครึ่งหนึ่งของค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาทั้งหมด (แผนภูมิที่ 2.5)

แผนภูมิที่ 2.5: สัดส่วนค่าใช้จ่ายเดินทางไปเรียนต่อค่าใช้จ่ายการศึกษาของเด็กในกรุงเทพมหานคร จำแนกตามเดโชล์รายได้ของครัวเรือน (ร้อยละ)

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023)

จากงานสัมภาษณ์และศึกษาภาคสนามของ คิด for คิดส์ และ The101.world ระบบขนส่งสาธารณะที่ไม่เอื้อต่อการเดินทางของเด็กในชุมชนแออัดทำให้ต้องใช้เงิน 30-100 บาทต่อวันเพื่อส่งลูกไปโรงเรียน ซึ่งเป็นสัดส่วนที่มากเกินไปสำหรับรายได้ของครอบครัว รายได้ที่ไม่แน่นอนทำให้บางครั้งเด็กต้องเดินเท้ากลับบ้านเพราะผู้ปกครองสามารถจ่ายค่าเดินทางได้เพียงแค่ว่าไป หรือกระทั่งไม่ได้ไปโรงเรียนในวันนั้นเพียงเพราะไม่มีเงินค่าเดินทาง

“ผมเป็นกัปตัน (ทีมฟุตบอล) พาทีมได้แชมป์ สพฐ. ตอนนั้นแข่งกับหลายโรงเรียนเลย...
เมื่อ 4-5 เดือนก่อน ผมไปสอบโควตานักกีฬาที่ใหม่ ได้เรียนฟรีด้วย แต่ไม่มีหอ ต้องนั่งรถ
ไปแถวดินแดง กว้างๆ ร้อยบาท เรียนไม่ถึงสองอาทิตย์ก็ออก มันไกลเกิน”

เยาวชนอายุ 15 ปี, เขตราชเทวี, กทม.

ค่าใช้จ่ายที่เป็นภาระหนักอีกประการคือรูปแบบนักเรียนซึ่งอาจคิดเป็นสัดส่วนไม่มากนัก ว่าเป็นค่าใช้จ่ายก้อนใหญ่ที่ต้องจ่ายในคราวเดียวในช่วงเปิดภาคเรียน นอกจากเสื้อผ้าและรองเท้าชุดนักเรียน นักเรียนยังต้องมีชุดพลและชุดลูกเสือ-เนตรนารี รวมแล้วคิดเป็นเงินไม่ต่ำกว่า 2,000 บาทต่อคน³⁶ แม้ครอบครัวของนักเรียนยากจนอาจได้รับเงินอุดหนุนที่ครอบคลุมค่าใช้จ่ายบางส่วน แต่ผู้ปกครองจะต้องออกเงินไปก่อนเพื่อนำไปเสร็จไปเบิกกับโรงเรียนในภายหลัง เนื่องจากครัวเรือนมากถึงร้อยละ 90 ไม่มีเงินออม จึงไม่มีสภาพคล่องเพียงพอที่จะสำรองจ่ายเงินดังกล่าว

ค่าเสียโอกาสของการไปเรียน

“น่าเสียดาย” เป็นคำที่ถูกพูดออกมาบ่อยครั้งจากปากของครูท่านหนึ่งในสังกัดโรงเรียนของกรุงเทพมหานคร ครูในโรงเรียนที่รองรับเด็กและเยาวชนจากชุมชนแออัดต้องเผชิญกับปัญหาที่ตึงเครียดที่ ‘หัวดีและตั้งใจเรียน’ ออกไปจากระบบการศึกษาบ่อยครั้ง ตัวอย่างเช่น ในช่วงเทศกาลถือศีลออกนักเรียนมุสลิมยากจนมักถูกดึงตัวไปเร่ขอทานตามมัสยิดขนาดใหญ่ใจกลางเมือง เนื่องจากผู้ที่ต้องการให้ ‘ชะกาต’ หรือการให้ทานตามความเชื่อของศาสนาอิสลามมักเลือกให้เงินกับเด็กมากกว่า

นอกจากการเร่ขอทาน เมืองใหญ่ยังเป็นแหล่งของงานใช้แรงงานที่เปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ชุมชนแออัดใจกลางเมืองแห่งหนึ่งเป็นแหล่งรวมผู้ประกอบการรถตุ๊กตุ๊กจำนวนหลายสิบคัน ในช่วงที่มีงานมาก การทำงานตุ๊กตุ๊กสร้างรายได้ถึงวันละ 2-3 พันบาท/คัน ดึงดูดให้เด็กตั้งแต่อายุ 14-15 ปีเข้าไปร่วมงาน

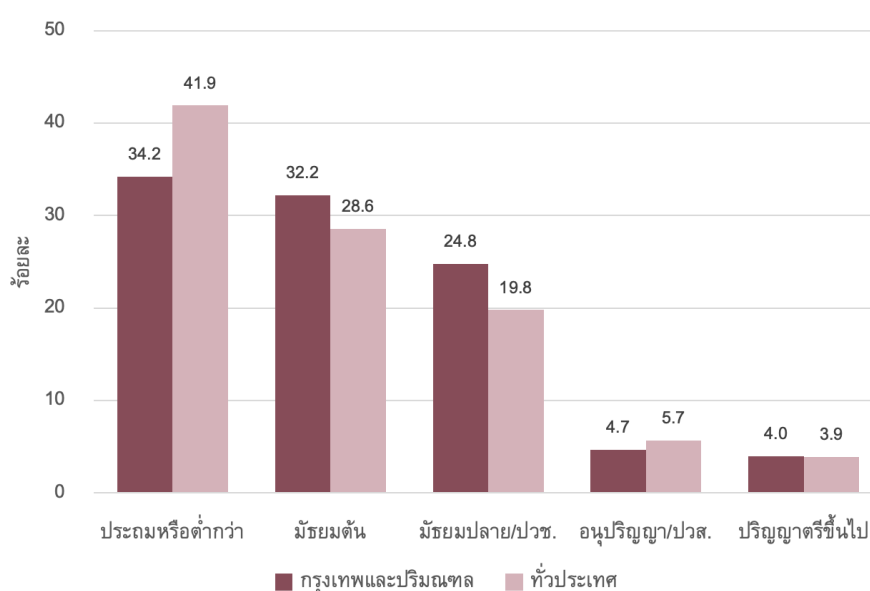
สำหรับเด็กและเยาวชนจนเมือง โอกาสอย่างหนึ่งมักหมายถึงการเสียโอกาสอีกอย่างหนึ่งซึ่งอาจช่วยยกระดับชีวิตของตนเองและครอบครัวในระยะยาว ทางเลือกที่เลือกไม่คอยได้นี้รวมไปถึงการตัดสินใจเรียนต่อซึ่งมักพบว่า นักเรียนที่เรียนดีและมีความฝันไกลถึงการเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาเพื่อ

ก้าวไปสู่การเป็นแรงงานทักษะสูง มักตัดสินใจเรียนต่อสายอาชีพเพื่อเป็นหลักประกันรายได้ให้ครอบครัวมากกว่าการเดินตามความฝันของตัวเอง

เด็กและเยาวชนชนเมืองในกรุงเทพฯปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นผู้อยู่อาศัยรุ่นที่ 2-3 ซึ่งมีแนวโน้มเข้าถึงการศึกษาระดับสูงกว่ารุ่นพ่อแม่และปู่ย่าอย่างมาก ทว่าโอกาสที่จะเลื่อนชั้นทางด้านอาชีพขึ้นไปทำงานทักษะกลาง-สูงกลับมีไม่มากนัก การวิจัยหนึ่งพบว่าคนชนเมืองเพียง 1 ใน 4 มีควินไทล์รายได้สูงกว่ารุ่นพ่อแม่ สาเหตุคือข้อจำกัดด้านทักษะของรุ่นลูกอันเนื่องมาจากการเข้าไม่ถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ บริบทของตลาดแรงงานที่แข่งขันสูง และการชะลอตัวของเศรษฐกิจ นอกจากนี้ คนชนที่อาศัยอยู่ใจกลางเมืองยังมีโอกาสน้อยเนื่องจากเป็นแหล่งของงานที่ต้องการทักษะสูงเกินเอื้อมสำหรับเยาวชนจากครัวเรือนยากจน โดยเปรียบเทียบแล้วคนชนชานเมืองจึงมีโอกาสนี้อาจได้มากกว่าเพราะมีงานที่ใกล้เคียงกับทักษะและวุฒิการศึกษาที่มีมากกว่า³⁷

การสำรวจผู้ค้าหาบเร่/แผงลอย 8,995 คนทั่วประเทศเมื่อปี 2021 พบว่าพ่อค้า/แม่ค้าในพื้นที่กรุงเทพฯและปริมณฑลมีวุฒิการศึกษาสูงสุดสูงกว่าผู้ค้าในภาพรวมระดับประเทศอย่างเห็นได้ชัด (แผนภูมิที่ 2.6) โดยมีผู้ค้าที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือปวช.ถึงร้อยละ 24.8 ขณะที่สัดส่วนทั่วประเทศอยู่ที่ร้อยละ 19.8³⁸ แสดงให้เห็นว่าอาชีพค้าหาบเร่/แผงลอยยังคงเป็นตัวเลือกของคนเมืองแม้จะเข้าถึงการศึกษาระดับที่สูงขึ้นซึ่งส่วนหนึ่งมีสาเหตุจากการที่ไม่สามารถแข่งขันในตลาดแรงงานที่มีทักษะสูงขึ้นไป ขณะเดียวกันก็อาจเป็นเพราะโอกาสการค้าขายในกรุงเทพฯทำให้พวกเขาเลือกคว้าโอกาสตรงหน้ามากกว่าการศึกษาต่อ

แผนภูมิที่ 2.6: สัดส่วนวุฒิการศึกษาสูงสุดของผู้ค้าหาบเร่/แผงลอยในกรุงเทพฯและปริมณฑลเทียบกับทั่วประเทศ (ร้อยละ)

ที่มา: กระทรวงแรงงาน (2022)

ทุนทรัพยากรขาดแคลน ทุนสังคมติดลบ

งานวิจัยชิ้นหนึ่งพบว่าปัจจัยที่ชี้ขาดว่าคนจนเมืองจะสามารถเลื่อนฐานะทางสังคมในรุ่นลูกได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับความสามารถในการสะสมทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของรุ่นพ่อแม่ ทุนดังกล่าวมักอยู่ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการนอกกระบวนตลาด อาทิ การมีค่านิยมการเป็นข้าราชการ การสร้างสายสัมพันธ์และความไว้วางใจกับองค์กรและมูลนิธิต่าง ๆ³⁹ การสะสมทุนทางสังคมลักษณะนี้พบได้ตลอดการเก็บข้อมูลในชุมชนจนเมืองซึ่งผู้ที่พนักวิจัยเข้าพื้นที่มักเป็นคนที่ได้รับคำแนะนำจากเพื่อนในชุมชนและเป็นผู้กำหนดว่าควรเก็บข้อมูลจากครัวเรือนใด

ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สังเกตเห็นและวัดได้ยาก อย่างไรก็ตามทุนเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกับทุนทางเศรษฐกิจอย่างใกล้ชิด เป็นทางเข้าสู่โอกาสที่เป็นทางการในระบบ ขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่อาจกีดกันคนบางส่วนจากโอกาสด้วยเช่นกัน การมองเห็นความสัมพันธ์ข้างต้นจะช่วยให้สังคมมองเห็นเด็กและเยาวชนจนเมืองได้ถนัดตายิ่งขึ้น

การสะสมทุนทางสังคมเริ่มต้นตั้งแต่วัยเด็ก การเข้าเรียนไม่ได้เป็นเพียงการเข้าสู่ระบบการศึกษาแต่ยังเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็นส่วนหนึ่งในระบบสังคมที่กว้างไกลไปกว่าชุมชนของตนเอง ทว่าโอกาสของเด็กและเยาวชนจนเมืองจำนวนหนึ่งกลับต้องสะดุดลงตั้งแต่ก้าวแรก เด็กยากจนมักตกเป็นเป้าถูกล้อเลียน/กลั่นแกล้งในโรงเรียน สาเหตุมาจาก เช่น การได้รับ ‘ค่าขนม’ น้อยกว่าเพื่อน ใส่ชุดนักเรียนตัวเก่าซ้ำเดิมทุกวันจนเก่ากว่าเพื่อน ฯลฯ นอกจากนี้ยังเป็นเรื่องของบุคลิกเด็กยากจนที่มักเผชิญความรุนแรงในครัวเรือนมาก่อนจนเกิดเป็นอุปนิสัยขบถเก็บตัว ไม่ร่าเริง ‘ไม่กล้าสู้หน้าคน’ การไม่ถูกยอมรับจากสังคมเพื่อนสามารถสร้างความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจแก่เด็กและวัยรุ่นตอนต้นอย่างมาก เป็นปัจจัยที่ทำให้พวกเขาไม่อยากกลับไปเรียน หรือเลือกที่จะไปคบหาเพื่อนในชุมชนเดียวกันจนถูกกล่าวหาว่า ‘ติดเพื่อน’ จนไม่ยอมไปเรียน

ปัญหาเด็กยากจนหลุดจากระบบการศึกษาจึงไม่ได้เป็นแค่เรื่องผู้ปกครองไม่ใส่ใจ หรือขาดแคลนทุนทรัพย์ แต่ยังสัมพันธ์กับความยากจนด้านทุนทางสังคมซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความเหลื่อมล้ำที่ถ่างกว้างรุนแรงในสังคมเมือง โดยหากพิจารณาค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของครัวเรือนในกรุงเทพฯ จะพบว่าครัวเรือนร่ำรวยที่สุดมีค่าใช้จ่ายสูงกว่าครัวเรือนยากจนที่สุดมากกว่า 12 เท่า (แผนภูมิที่ 2.7)

การกีดกันทางสังคมมีรูปแบบที่รุนแรงยิ่งขึ้นในสังคมของผู้ใหญ่ ความยากจนและโอกาสทางเศรษฐกิจที่มีจำกัดสามารถบีบให้คนในชุมชนขัดแย้ง แย่งชิงผลประโยชน์กันเอง จนกระทั่งเด็กและเยาวชนติดร่างแหและถูกกีดกันไม่ให้เข้าถึงการช่วยเหลือไปด้วย ดังเช่น ธุรกิจรถตุ๊กตุ่นในชุมชนจนเมืองแห่งหนึ่งซึ่งแม้จะช่วยเพิ่มทุนทางเศรษฐกิจให้กับคนในชุมชน แต่ในเวลาเดียวกันกลับกลายเป็นสิ่งที่บั่นทอนทุนทางสังคม การแย่งชิงลูกค้านำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพวก ทำให้คนในชุมชนแบ่งฝ่ายกันเป็นหลายกลุ่ม มีความพยายามกีดกันคนนอกกลุ่มไม่ให้เข้าถึงเงินทุนและความช่วยเหลือจากรัฐและองค์กรทางสังคม สงวนเอาไว้ให้เฉพาะพวกตนเองซึ่งรวมไปจนถึงเด็กในชุมชนที่ถูกทำให้ตกหล่นไปจากรายชื่อคนที่ได้รับอุปกรณ์การเรียน รองเท้า ฯลฯ เพียงเพราะผู้ปกครองของพวกเขาไม่ถูกหน้ากัน

การสำรวจผู้อยู่อาศัยในชุมชนจนเมืองอีกชั้นหนึ่ง พบว่าคนจนเมืองร้อยละ 87 มีการรวมกลุ่มในชุมชน และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยสมัครใจในชุมชนร้อยละ 53⁴⁰ อย่างไรก็ตาม การรวมกลุ่มข้างต้นนี้ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าคนในชุมชนจะเกื้อกูลกันอย่างทั่วถึงเป็นกลุ่มก้อนเดียว และในขณะที่เดียวกันชุมชนจนเมืองก็อยู่ในสถานะที่เปราะบางต่อปัจจัยจากภายนอกที่อาจส่งผลกระทบเข้ามาได้ทุกเมื่อ

แผนภูมิที่ 2.7: เปรียบเทียบค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของครัวเรือนยากจนและร่ำรวยที่สุดในกรุงเทพมหานคร (บาท/ปี)

ค่าใช้จ่าย	ครัวเรือนยากจนที่สุด 10%	ครัวเรือนร่ำรวยที่สุด 10%
ค่าเล่าเรียน	858	36,552
เครื่องแต่งกาย	809	1,678
อุปกรณ์การเรียน	445	2,355
เดินทางไปเรียน	1,943	8,674
ค่าใช้จ่ายรวม	4,055	49,260

ที่มา: คิต for คิตส์ คำนวณข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023)

โรคระบาดและ ‘การทำให้เป็นย่านผู้ดี’ บีบคั้นซ้ำเติมคนจน

สถานการณ์ความยากจนในเชิงทุนทางสังคมและวัฒนธรรมถูกซ้ำเติมให้เลวร้ายลงอีกในห้วง 2-3 ปีที่ผ่านมา จากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 และการพัฒนาเมืองที่ดำเนินไปในทิศทางของ ‘การทำให้เป็นย่านผู้ดี’ (gentrification) ซึ่งบีบคั้นให้คนจนเมืองมีพื้นที่และโอกาสที่จะมีชีวิตในเมืองได้น้อยลง

โรงเรียนขาดการติดต่อกับครอบครัวในชุมชนแออัด

“การไปเยี่ยมบ้าน ไปเห็นสภาพชุมชนสำคัญมาก ครูถึงจะเข้าใจว่าพฤติกรรมของเด็กเป็นแบบนี้เพราะอะไร” ครูในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครท่านหนึ่งให้ข้อมูลว่าในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 การเยี่ยมบ้านนักเรียนในกรุงเทพถูกเปลี่ยนเป็นการพูดคุยทางโทรศัพท์ซึ่งนัดหมายได้ยากยิ่งกว่าการเข้าไปเยี่ยมบ้าน ทั้งยังไม่สามารถเข้าใจสภาพปัญหาได้ดีพอ และแม้สถานการณ์โรคระบาดจะคลี่คลายลง หลายโรงเรียนก็ไม่ได้เปลี่ยนนโยบายกลับดังเดิม โดยเฉพาะในชุมชนแออัดที่ตกอยู่ในสถานะเตรียมถูกไล่รื้อซึ่งมีบรรยากาศไม่ไว้นื้อเชื่อใจกันสูง ทำให้ครูกลับเข้าไปในชุมชนไม่ได้

นอกจากนี้หลายโรงเรียนยังต้องพยายามชดเชยการสูญเสียการเรียนรู้ (learning loss) ด้วยการเพิ่มเวลาเรียนให้เร็วขึ้นและเลิกเรียนช้าลง นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่สามในโรงเรียนแห่งหนึ่งเข้าเรียนโดยไม่ต้องเข้าแถวเคารพธงชาติตั้งแต่เวลา 7:30 น.-16:30 น. เพื่อเรียนชดเชยเนื้อหาให้พร้อมสำหรับการเรียนต่อ ขณะที่ชั่วโมง 'โฮมรูม' ซึ่งจะเปิดให้ครูประจำชั้นได้ใกล้ชิดนักเรียนถูกนำไปใช้ทำกิจกรรมอื่น โอกาสที่จะสังเกตเห็นความผิดปกติต่างๆ จึงมีน้อยลงตามไปด้วย

หาบเร่แผงลอยเป็นหนึ่งในอาชีพหลักของคนจนเมืองและยังเป็นแหล่งมื้ออาหารราคาถูกสำหรับแรงงานในเมืองหลวง มีการคาดการณ์ว่าในปี 2019 มีผู้ค้าตามท้องถนนของกรุงเทพมหานครเกือบ 1.4 แสนราย⁴¹ ทว่าภายหลังโรคระบาด จำนวนผู้ค้าลดลงเหลือเพียง 19,414 รายเท่านั้น การหดตัวเป็นผลมาจากหลายสาเหตุ อาทิ ผู้ค้าบางส่วนไม่สามารถกลับมาค้าขายต่อได้หลังคลายล็อกดาวน์ การที่คนเมืองหันไปใช้บริการ food delivery มากขึ้น ขณะเดียวกันการค้าขายก็มีต้นทุนสูงขึ้นจากการจัดระเบียบเมือง โดยในช่วงปี 2022-2024 พื้นที่หาบเร่ทั้งในและนอกจุดผ่อนผันมีจำนวนลดลง 111 จุด เป็นการย้ายไปอยู่ในจุดเอกชน 39 จุดรวม 2,842 ราย⁴²

ผู้ค้าหาบเร่ในกรุงเทพฯ ประกอบด้วยคนหลายกลุ่ม แต่ผู้ที่ได้รับผลกระทบรุนแรงที่สุดคือกลุ่มคนจนเมืองและผู้สูงอายุที่คิดเป็นสัดส่วนราวร้อยละ 25.8 ของผู้ค้าในกรุงเทพฯ ผู้ค้ากลุ่มนี้ประกอบอาชีพหาบเร่มาอย่างยาวนานและหางานใหม่ได้ยาก

ชุมชนแออัดหลายสิบแห่งในกรุงเทพฯ ตกเป็นเป้าหมายของการไล่รื้อ โดยเฉพาะชุมชนริมทางรถไฟซึ่งเป็นพื้นที่ที่แรงงานอพยพเข้ามาบุกเบิกตั้งบ้านเรือนตั้งแต่ราว 50-60 ปีก่อน การพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ อาทิ การก่อสร้างทางรถไฟเชื่อมสนามบินดอนเมือง-สุวรรณภูมิ-อู่ตะเภา เปลี่ยนสถานะคนจนเมืองจากผู้บุกเบิกให้กลายเป็นผู้บุกรุก ถูกดำเนินคดีและขับไล่ออกจากบ้านของตัวเอง นอกจากนี้การไล่รื้อยังสร้างความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบไม่เท่ากันด้วย⁴³

คนในชุมชนที่กำลังจะถูกไล่รื้อ ถูกบีบให้ต้องเริ่มออมเงินกับสหกรณ์ของชุมชนเพื่อแลกกับการช่วยเหลือในอนาคตที่ยังไม่มีหลักประกันแน่ชัด จากการเก็บข้อมูลในชุมชนแห่งหนึ่งพบว่าการตั้งเป้าให้ออมครัวเรือนละ 500 บาท/เดือน ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่แทบเป็นไปไม่ได้สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้ไม่เพียงพออยู่แล้ว

ปัญหาเด็กและเยาวชนจนเมือง ไม่ใช่แค่เรื่องในเมือง

การดำเนินนโยบาย ‘รถไฟฟ้าฟรี’ ในช่วงปี 2008-2017 ส่งผลให้กรุงเทพมหานครกลายเป็นปลายทางของเด็กเร่ร่อนจากต่างจังหวัดที่จับรถไฟมุ่งเข้ามาหาโอกาสในเมืองหลวง จำนวนมากลงเอยด้วยการขายบริการทางเพศในพื้นที่รอบสถานีรถไฟหัวลำโพง แม้นโยบายดังกล่าวจะถูกยกเลิกและขบวนรถไฟส่วนใหญ่ถูกย้ายไปจอดที่สถานีแห่งใหม่แล้ว แต่ชุมชนของเด็กและเยาวชนเร่ร่อนยังคงอยู่ต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่าแบบแผนของเยาวชนที่เข้ามาสู่ชุมชนนี้คือการประสบปัญหาครอบครัว พ่อและ/หรือแม่เสียชีวิต หย่าร้าง ถูกใช้ความรุนแรง ออกจากบ้านมาใช้ชีวิตแบบเร่ร่อนจนกระทั่งมาพบผู้ใหญ่ที่เสนอความช่วยเหลือให้ ก่อนจะชักจูงให้เข้าสู่การค้าบริการทางเพศและการใช้ยาเสพติด

แม้กรุงเทพมหานครจะเป็นศูนย์กลางของบริการภาครัฐ ทว่า กลไกคุ้มครองเด็กในกรุงเทพมหานครไม่ได้สอดคล้องกับปัญหา บ้านพักเด็กและครอบครัวในพื้นที่กรุงเทพฯ มีเพียงแห่งเดียว สังกัดอยู่กับหน่วยงานส่วนกลางและยังขาดการบูรณาการกับท้องถิ่น กรุงเทพมหานครเปิด ‘บ้านอุ่นใจ’ ขึ้นเป็นบ้านพักชั่วคราวของคนไร้บ้านซึ่งมีอยู่อย่างน้อย 1,271 คนทั่วกรุงเทพฯ⁴⁴ แต่ก็ยังไม่สามารถรองรับการคุ้มครองเด็กและเยาวชนซึ่งมีความละเอียดอ่อน ปัจจุบันงานลักษณะนี้จึงตกเป็นของมูลนิธิและองค์กรเอกชน

ปัญหาชุมชนจนเมืองไม่ได้มีแค่ในกรุงเทพฯ แต่ยังเกิดขึ้นในเมืองใหญ่ทั่วประเทศ เช่น ขอนแก่น เชียงใหม่ สงขลา ชลบุรี⁴⁵ และตลอดเส้นทางที่ทางรถไฟเชื่อมต่อเข้ามายังเมืองหลวง มีชุมชนรวม 338 แห่งถูกไล่รื้อ กระทั่งถึงอย่างน้อย 5 หมื่นครัวเรือนใน 36 จังหวัด⁴⁶ ปัญหาของเด็กและเยาวชนในชุมชนจนเมืองในจังหวัดเหล่านี้อาจมีความแตกต่างและยังไม่ถูกมองเห็นอีกเป็นจำนวนมาก

รัฐบาลต้องลดต้นทุนการเข้าถึงโอกาสให้เด็กและเยาวชนจนเมืองเข้าใกล้ฝันมากขึ้น

การมองเห็นปัญหาและต้นทุนชีวิตของเด็กและเยาวชนจนเมืองเป็นก้าวแรกของการแก้ไขความเหลื่อมล้ำรุนแรงของสังคมเมือง เพื่อช่วยให้ครัวเรือนเหล่านี้หลุดพ้นจากความยากจน รัฐต้องยื่นมือเข้าช่วยลดต้นทุนโอกาสให้ตรงเป้า อาทิ

สร้างอาชีพให้ครัวเรือนเปราะบางซ้ำซ้อน

ชุมชนจนเมืองได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐ มูลนิธิ องค์กรภาคเอกชนและรัฐวิสาหกิจจำนวนมาก ทว่าความช่วยเหลือส่วนใหญ่ยังคงเป็นรูปแบบของการสนับสนุนเป็นครั้งคราว แต่ไม่ช่วยให้ครัวเรือนเปราะบางซ้ำซ้อนหลุดจากสภาวะเดิมได้ นอกจากนี้ยังอาจติดหล่มความขัดแย้งของคนในชุมชน ส่งความช่วยเหลือได้ไม่ทั่วถึง เพื่อช่วยให้ครอบครัวจนเมืองลุกขึ้นตั้งตัวและมีแหล่งรายได้ที่มั่นคง

มากพอที่จะสนับสนุนการศึกษาของเด็กและเยาวชนในครัวเรือน ความช่วยเหลือลำดับต้นควรมุ่งสร้างทักษะและอาชีพให้กับผู้ที่มีเงื่อนไขพิเศษ อาทิ ผู้สูงอายุ ผู้พิการที่ยังสามารถทำงานได้ให้พึ่งพาตัวเองได้มากขึ้น

ขยายการอุดหนุนการศึกษาให้ครอบคลุมค่าใช้จ่ายอื่น

การยื่นมือช่วยเหลือครัวเรือนยากจนอย่างเข้าใจถึงเงื่อนไขความเปราะบางซับซ้อน จะช่วยเพิ่มโอกาสในการรักษานักเรียนไว้ในระบบการศึกษาค้นเป็นความหวังของการหลุดพ้นจากความยากจนได้มากขึ้น อย่างไรก็ตามการสนับสนุนเฉพาะด้าน ‘การศึกษา’ ในโรงเรียนอย่างเดียวอาจยังไม่พอ การอุดหนุนจึงควรได้รับการขยายให้ครอบคลุมค่าใช้จ่ายอื่น โดยเฉพาะค่าเดินทางไปเรียนซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาที่มีสัดส่วนมากที่สุดสำหรับคนจนเมือง นอกจากการอุดหนุนเป็นตัวเงิน อาจพิจารณาใช้วิธียกเว้นค่าโดยสารขนส่งสาธารณะแก่นักเรียนยากจน โดยอุดหนุนผ่านผู้ให้บริการร่วมด้วย

เติมทรัพยากร เพิ่มความร่วมมือชุมชน-ท้องถิ่น อุดช่องโหว่ภาครัฐ

กรุงเทพมหานครเป็นเมืองที่มีความหนาแน่นของประชากรสูง บริการสาธารณะหลายด้านจึงไม่สามารถครอบคลุมได้อย่างทั่วถึง ตัวอย่างเช่น บริการทันตกรรม กลไกคุ้มครองเด็ก รวมไปถึงจนถึงการให้ความช่วยเหลือคนจนเมืองในชุมชนต่างๆ ซึ่งมีองค์กรเอกชน มูลนิธิ และรัฐวิสาหกิจต่างๆ ยื่นมือเข้าไปช่วยทำงานแทนรัฐจำนวนมาก หลายโครงการมีการหยิบเอาแนวคิดที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมเข้ามาใช้ ซึ่งเป็นแนวโน้มที่ดีและควรได้รับการสนับสนุนจากรัฐเพิ่มเติมทั้งในด้านทรัพยากรการดำเนินงาน และการปลดล็อกเงื่อนไขให้กรุงเทพมหานครสามารถบริหารจัดการบริการสาธารณะต่างๆ ได้คล่องตัวมากขึ้น

ผลักดัน ‘สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในเมือง’

ในระดับของทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเมืองทุกฝ่ายควรร่วมมือกันผลักดันแนวคิด ‘สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในเมือง’ (the right to the city) เปิดให้คนจนเมืองมีส่วนร่วมตัดสินใจและร่วมออกแบบเมืองเพื่อสร้างพื้นที่ให้คนทุกกลุ่มได้ใช้ประโยชน์อย่างสมดุลและเข้าถึงโอกาสในเมืองได้อย่างเสมอภาค

3

สามเณร: ร่มกาสาวพัสตร์ไม่ใช่ทางเลือกเสรี แต่คือ ‘ทางรอดที่มีดมน’

สามเณรมักถูกมองเห็นในฐานะนักบวชในพระพุทธศาสนา แต่ภายใต้ผ้าเหลืองนั้นแท้จริงแล้วคือ เด็กและเยาวชนที่มีความฝันไม่ต่างจากเด็กทั่วไป ส่วนมากไม่ได้ ‘เลือก’ แต่ ‘จำเป็นต้อง’ บรรพชาเพื่อ เข้าถึงปัจจัยการดำรงชีพ การศึกษา และการดูแลจากวัดและโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา (“โรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ”) ด้วยเหตุแห่งความยากจนและครอบครัวไม่สมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม หากฉายแสงไปได้เงาแห่งร่มกาสาวพัสตร์ อาจพบว่าวัดและโรงเรียนเหล่านี้ไม่เหมาะสำหรับพัฒนาการและการ เรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนัก ทั้งยังช่วยขยายและเติมเต็มความฝันของพวกเขาได้จำกัดมาก

จำนวนสามเณรเพิ่มขึ้น สะท้อนปัญหาความยากจน-ครอบครัวไม่สมบูรณ์

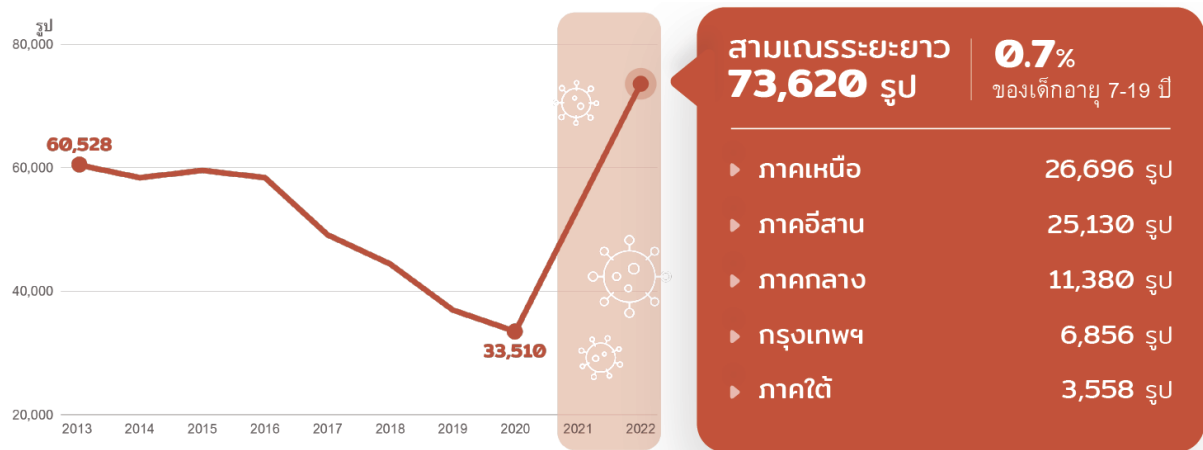
ประเทศไทยมีสามเณรระยะยาว 73,620 รูป คิดเป็นร้อยละ 0.7 ของประชากรเด็กอายุ 7-19 ปี ทั้งหมด⁴⁷ ตามข้อมูลล่าสุดในปี 2022 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ จำนวนดังกล่าวเพิ่มขึ้นกว่าหนึ่งเท่าตัว ในช่วงวิกฤตโควิด จากที่มีเพียง 33,510 รูปในช่วงก่อนการระบาดในปี 2020 การเพิ่มขึ้นนี้สวนทางกับ แนวโน้มในช่วงก่อนหน้านี้ที่จำนวนสามเณรลดลงต่อเนื่องมาเป็นเวลาหลายปี⁴⁸

สามเณรกว่าสองในสามกระจุกตัวอยู่ในภาคเหนือ (26,696 รูป) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (25,130 รูป) หากเปรียบเทียบกับประชากรเด็กอายุ 7-19 ปีในแต่ละภูมิภาค ภาคเหนือยังเป็นพื้นที่ที่มี สามเณรหนาแน่นที่สุด (ร้อยละ 1.5) รองลงมาคือกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 0.9) ซึ่งเด็กต่างจังหวัด จำนวนมากย้ายถิ่นเข้ามาบรรพชา⁴⁹

งานสัมภาษณ์และศึกษาภาคสนามของ คิต for คิตส์ และ The101.world ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ขอนแก่น และเชียงใหม่ ระหว่างเดือนมีนาคม-พฤษภาคม 2024 พบว่า สามเณรวัยเด็กและเยาวชนเกือบ ทั้งหมดต้องบรรพชาเพราะความจำเป็นจากปัญหาความยากจนและครอบครัวไม่สมบูรณ์ มิได้เลือก บรรพชาด้วยเจตจำนงเสรีหรือความฝันทางศาสนา พวกเขา มักมีความฝันไม่ต่างจากเด็กทั่วไป เช่น อยากมีความเป็นอยู่ที่ดี เรียน ทำอาชีพ และทำงานอดิเรกตามความชอบ หรือบรรลุเป้าหมายบางอย่างใน ชีวิตทางโลก

ความจำเป็นมีติดรากมักเกิดจากผู้ปกครองมีรายได้ไม่เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูและ การศึกษาของเด็ก พวกเขาจึงต้องบรรพชาเพื่อให้สามารถเข้าถึงอาหาร ที่อยู่อาศัย และปัจจัยการดำรง ชีพจากวัด พร้อมกับการศึกษาจากโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย จากผลสำรวจของ สำนักงานสถิติแห่งชาติในปี 2023 เด็กอายุ 7-19 ปีร้อยละ 53.5 มีรายได้ครัวเรือนต่ำกว่ารายจ่ายเฉลี่ยใน การเลี้ยงเด็กที่ 6,375 บาทต่อคนต่อเดือน⁵⁰ สื่อนัยยะว่าพวกเขาอาจเสี่ยงมีรายได้ไม่เพียงพอ

แผนภูมิที่ 3.1: จำนวนสามเณรในประเทศไทย ระหว่างปี 2013-2022

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023)

ความจำเป็นอีกมิติเป็นผลมาจากครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์และไม่พร้อมดูแลเด็ก เช่น พ่อแม่หรือผู้ปกครองเสียชีวิต หย่าร้าง แต่งงานใหม่ ย้ายถิ่นไปทำงาน ถูกจำคุก ติดสารเสพติด และใช้ความรุนแรง ความจำเป็นเหล่านี้สะท้อนออกมาเป็นตัวเลขในภาพรวมที่มีเด็กอายุไม่เกิน 14 ปีถึงร้อยละ 25.2 ไม่ได้อาศัยอยู่กับทั้งพ่อและแม่⁵¹ อาจนับได้ว่าเป็นกลุ่มที่พ่อแม่ไม่พร้อมดูแลเอง และเสี่ยงขาดผู้ดูแลเป็นพิเศษ ขณะเดียวกัน เด็กก็ไม่มีญาติคนอื่นซึ่งมีทรัพยากรเพียงพอและเต็มใจอุปการะ ครอบครัวจึงตัดสินใจส่งพวกเขามาอยู่ภายใต้ความดูแลของพระที่วัดแทน

จากสาเหตุข้างต้น จำนวนสามเณรที่เพิ่มขึ้นจึงมิได้สะท้อนถึงความสนใจหรือความศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่มากขึ้น แต่เป็นสัญญาณของปัญหาความยากจนและครอบครัวไม่สมบูรณ์ที่รุนแรงขึ้นในหมู่ครัวเรือนที่มีเด็กและเยาวชน ตั้งแต่ระหว่างจนถึงหลังวิกฤตโควิด ส่วนหนึ่งยังเป็นผลมาจากความพยายามเข้าถึงเด็กเหล่านั้นของวัดและโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ หลายแห่งในเชิงรุก เช่น ประชาสัมพันธ์เชิญชวน และจัดรถไปรับเด็กในพื้นที่ยากจน

สามเณรหลุดจากโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ จำนวนมาก เพราะไม่ใช่พื้นที่เหมาะสมกับพัฒนาการ-การเรียนรู้

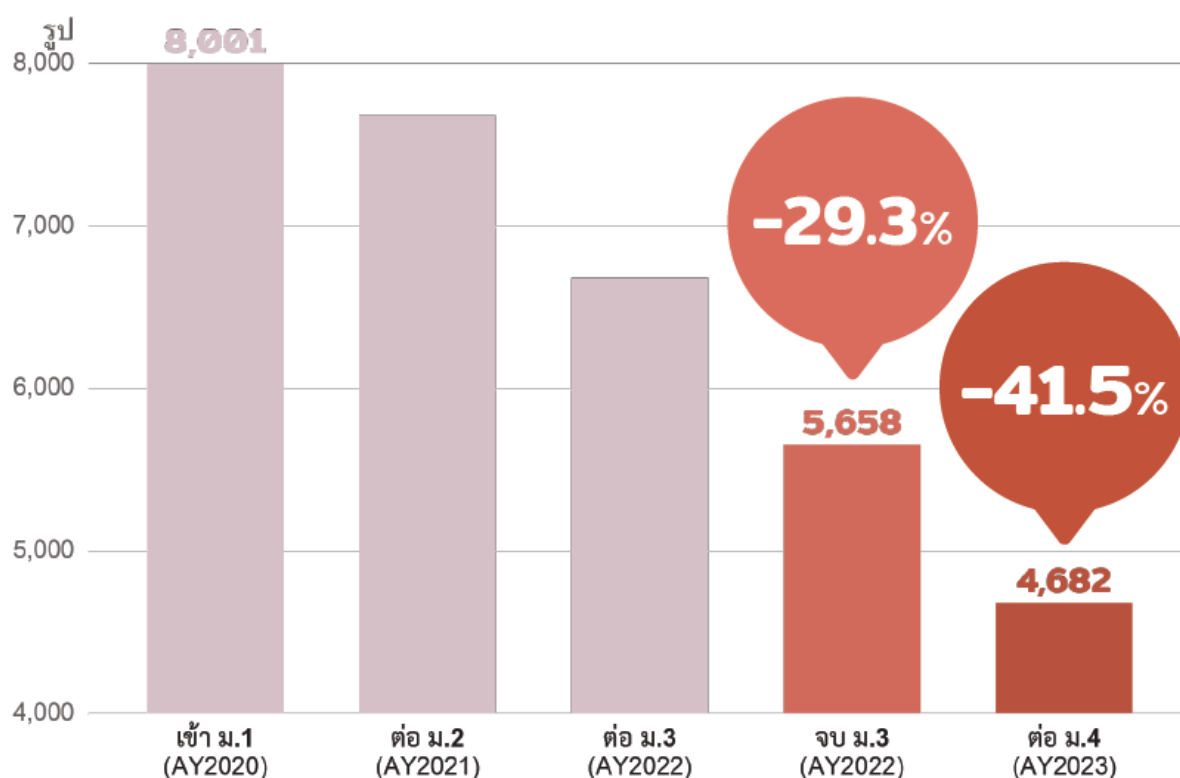
วัดและโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ อาจเป็นทางรอดให้เด็กยากจนและครอบครัวไม่สมบูรณ์ แต่ก็ไม่ใช่ทางที่สามารถนำพาพวกเขาทุกคน – สามเณรทุกรูป – ให้เดินสู่ปลายทางได้ดังหวัง

สามเณรที่บรรพชาตั้งแต่อายุน้อยต้องเผชิญข้อจำกัดในการเข้าถึงการศึกษาระดับประถมศึกษา เพราะโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ เปิดสอนเฉพาะระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและปลาย ขณะที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ก็ไม่อนุญาตให้สถานศึกษาในสังกัดรับสามเณรเข้าเรียน⁵²

อีกทั้งกรมส่งเสริมการเรียนรู้ยังกำหนดอายุมาตรฐานของนักเรียนการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ไว้สูงถึง 16 ปีขึ้นไป⁵³ เมื่อไม่ได้เรียนประถมศึกษาหรือเรียนล่าช้า สามเณรกลุ่มนี้อาจขาดความรู้และทักษะพื้นฐานที่สุดในการดำเนินชีวิต เสียโอกาสเรียนต่อ และถูกตัดหนทางเติมเต็มความฝันในชีวิต

สามเณรที่สามารถเข้าเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ ได้ ก็มีอัตราการออกจากโรงเรียนกลางคันสูง จากข้อมูลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สามเณรรุ่นที่เข้าเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในปีการศึกษา 2020 มีจำนวนทั้งสิ้น 8,001 รูป แต่เรียนจนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในปีการศึกษา 2022 เพียง 5,658 รูป ออกกลางคันราวร้อยละ 29.3 หลังจากนั้น สามเณรรุ่นนี้เรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ในปีการศึกษา 2023 แค่ 4,682 รูป เท่ากับว่าหลุดจากโรงเรียนรวมร้อยละ 41.5⁵⁴

แผนภูมิที่ 3.2: จำนวนสามเณรโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ ในแต่ละระดับชั้น ของสามเณรรุ่นที่เข้าเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในปีการศึกษา 2020

ที่มา: สำนักงานการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา (2020; 2021); สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2022; 2023); สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (2023)

งานสัมภาษณ์และศึกษาภาคสนามของ คิด for คิดส์ และ The101.world พบว่า สาเหตุการออกจากโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ มีหลากหลาย บางส่วนเพราะสถานการณ์ครอบครัวของสามเณรในมิติรายได้ ความสัมพันธ์ และความพร้อมในการดูแล เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น บางส่วนเติบโตจน

พึ่งพาตนเองได้มากขึ้น พร้อมทั้งมีโอกาสการศึกษาและการทำงานอื่น โดยเฉพาะในกลุ่มที่สำเร็จ การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งสามารถเข้าเรียน กศน. และอาชีวศึกษา ตลอดจนรับจ้างงาน ทักษะต่ำถึงปานกลางได้แล้ว ดังนั้น พวกเขาจึงหมดความจำเป็นที่บีบบังคับให้ต้องครองสมณเพศต่อไป

อย่างไรก็ดี อีกหนึ่งสาเหตุสำคัญคือ สามเณรไม่สามารถเติบโต เรียนรู้ และเติมฝันในพื้นที่วัด และโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ ได้อย่างเหมาะสมและเป็นสุข พวกเขาติด ‘แอกทางศีลธรรม’ ถูกห้ามทำ กิจกรรมที่สอดคล้องกับพัฒนาการตามวัยของวัยรุ่น สถาบันเทคโนโลยีแมสซาชูเซตส์ (Massachusetts Institute of Technology) ระบุว่าวัยรุ่นต้องผ่านพัฒนาการสำคัญ 10 ประการเพื่อเปลี่ยนสู่ผู้ใหญ่ ไปได้⁵⁵

1. ปรับตัวกับพัฒนาการทางร่างกายและความรู้สึกทางเพศ
2. พัฒนาทักษะการคิดเชิงนามธรรม เชิงวิพากษ์ เชิงปรัชญา และเชิงสร้างสรรค์
3. สร้างอัตลักษณ์
4. สำรวจ ตั้งคำถาม และนิยามชุดคุณค่า ความเชื่อ และจริยธรรมของตนเอง
5. วางแผนอนาคต และพัฒนาทักษะการตัดสินใจ แก้ปัญหา จัดการความขัดแย้ง และทดลองเสี่ยง
6. เข้าใจประสบการณ์และแสดงออกอารมณ์ที่ซับซ้อน
7. พัฒนามุมมองต่อความสัมพันธ์ของมนุษย์
8. ปรับความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่และผู้ปกครอง
9. สร้างมิตรภาพ
10. เติบโตพบปะและความรับผิดชอบที่มากขึ้นในฐานะสมาชิกครอบครัว แรงงาน และพลเมือง

ถึงกระนั้น สามเณรกลับถูกห้ามเล่นกีฬาและออกกำลังกาย ซึ่งจำเป็นต่อพัฒนาการทางร่างกาย อีกทั้งยังถูกห้ามเล่นดนตรีและร้องรำ ห้ามเดินทางท่องเที่ยว เล่นเกม และเล่นการละเล่น รวมถึงห้ามแต่ง กายอิสระ ซึ่งจะช่วยขยายจินตนาการและฝึกฝนความคิดสร้างสรรค์ การห้ามกิจกรรมเหล่านี้ยังสร้าง ข้อจำกัดในการพัฒนาทักษะอื่น การค้นหาตนเองเพื่อสร้างอัตลักษณ์ และการวางแผนอนาคตในชีวิต

ด้วยสามเณรเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนา พวกเขาจึงไม่สามารถสำรวจและนิยามชุดคุณค่า ความเชื่อ และจริยธรรม ตลอดจนฝึกตัดสินใจและควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้อย่างอิสระ การศึกษา วิชาธรรมและบาลีที่เน้นท่องจำ และการปกครองภิกษุสามเณรที่มีลักษณะอำนาจนิยมสูง ยิ่งตอกย้ำ ปัญหาข้างต้น อีกทั้งปิดกั้นมิให้พวกเขาได้พัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์และโต้แย้งถกเถียงเท่าที่ควร นอกจากนี้ การครองตนในฐานะสามเณรยังส่งผลให้พวกเขาไม่สามารถปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ตาม ปกติเหมือนเด็กและเยาวชนทั่วไป ถูกตัดโอกาสในการเสริมสร้างประสบการณ์และทักษะความสัมพันธ์

‘แอกทางศีลธรรม’ ยังหมายความว่า สามเณรในฐานะผู้ทรงศีลไม่สามารถผิดพลาด แล้วเรียนรู้ และเติบโตจากความผิดพลาดของตนเอง ดังที่วัยรุ่นควรมีโอกาส เพราะถ้าสามเณรประพฤติ ‘ผิด’ ก็มัก ถูกมองว่า ทำให้สถาบันพระพุทธศาสนาหมิ่นมอง เป็นเหตุให้ศาสนิกชนติฉินนินทา วัดและโรงเรียนพระ ปริยัติธรรมฯ จึงมักให้สามเณรรูปนั้นลาสิกขา เพื่อรักษาความชอบธรรมและอำนาจนำทางศีลธรรม

ด้วยเหตุทั้งหมดนี้ สามเณรจำนวนมากยังประสบภาวะเครียดและโดดเดี่ยว ซ้ำเติมให้พวกเขาไม่สามารถใช้ชีวิต เติบโต และเรียนรู้ได้อย่างเป็นสุข จนหลายคนต้องเลือกลาสิกขา แม้สถานการณ์ความยากจนและไม่พร้อมดูแลของครอบครัวจะยังไม่ดีขึ้นเพียงพอ กล่าวได้ว่า ปัญหาที่วัดและโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ ไม่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาเด็ก ผลักพวกเขาไปสู่ความลำบาก และไกลปลายฝันยิ่งขึ้น

โรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ ไม่ช่วยขยายและเติมเต็มความฝันนอกรั้ววัด

สามเณรวัยเด็กและเยาวชนที่สามารถปรับตัวกับวัดและโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ ได้ ส่วนใหญ่ฝันจะลาสิกขาหลังสำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้นหรือตอนปลาย เพราะเดิมทีก็บรรพชาเพื่อเข้าถึงปัจจัย การดำรงชีพ การศึกษา และการดูแลเป็นหลัก

ภายใต้บริบทข้างต้น โรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ กลับแทบไม่ช่วยขยายความฝันนอกรั้ววัดของพวกเขาให้กว้างไกลและทะเยอทะยานกว่าก่อนบรรพชา ถึงจะเรียนเป็นเวลาหลายปี แต่ส่วนใหญ่ยังคงประเมินศักยภาพ เห็นความเป็นไปได้ และกล้าคิดถึงอนาคตของตนจำกัดมาก ในมิติอาชีพ พวกเขา ก็ฝันอยากทำงาน ซึ่งตนคุ้นเคยจากภูมิหลังครอบครัวและชุมชนที่ยากจนอยู่เช่นเดิม แม้เป็นงานที่ใช้ทักษะต่ำกว่าระดับการศึกษาของตน เช่น เกษตรกร กรรมกรก่อสร้าง คนขับรถ ไรเดอร์ พนักงานร้านสะดวกซื้อและร้านชำ บริกรร้านอาหาร คนขายอาหารหาบเร่แผงลอย และพนักงานสถานีบริการน้ำมัน เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้น โรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ ยังไม่สามารถเติมเต็มความฝันของสามเณรได้เท่าที่ควร การเน้นจัดการเรียนการสอนวิชาสามัญ ธรรม และบาลี ไม่ตอบโจทย์เป้าหมายอาชีพของพวกเขา ขณะที่วิชาอาชีวศึกษาซึ่งพวกเขาน่าจะต่อยอดได้มากกว่า ยังถูกนำมาสอนน้อยมาก เมื่อประกอบกับการห้ามกิจกรรมอันสอดคล้องกับพัฒนาการวัยรุ่น อาจกล่าวได้ว่า โรงเรียนมิได้เตรียมให้เด็กเหล่านี้พร้อมสำหรับการหารายได้และดำเนินชีวิตนอกรั้ววัดตามแนวทางที่พวกเขาใฝ่ฝัน

ปัญหาดังกล่าวส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขาดทรัพยากรในการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ โรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ มีครูแทบไม่เพียงพอกับจำนวนห้องเรียน และไม่ครบทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตร โดยอัตราส่วนครูต่อห้องเรียนอยู่ที่ 1 ต่อ 1.1 เท่านั้น ตามข้อมูลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติในปี 2023⁵⁶

งบประมาณอุดหนุนค่าจัดการเรียนการสอนก็ได้รับจัดสรรเพียง 1,100 และ 1,130 บาทต่อรูปต่อเดือนสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายตามลำดับ⁵⁷ ถือเป็นอัตราต่ำมาก หากพิจารณาว่านักเรียนส่วนใหญ่เป็นนักเรียนประจำ และงบประมาณดังกล่าวต้องครอบคลุมค่ากินอยู่ทั้งหมด โดยคิดเป็นราวหนึ่งในสามหรือร้อยละ 36.7-37.7 ของเส้นความยากจนเท่านั้น

ดังนั้น วัดและโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ จึงต้องพึ่งพาทรัพยากรบริจาคจากศาสนิกชนมาจัดการศึกษาและการดูแล ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างวัดขนาดใหญ่ ในพื้นที่ชุมชนหนาแน่น หรือมีชื่อเสียง กับวัดขนาดเล็กและไม่มีชื่อเสียง วัดประเภทหลังมีแนวโน้มระดมเงินบริจาคได้น้อยกว่า ได้รับ

บิณฑบาตและถวายภัตตาหารไม่เพียงพอ อีกทั้งมีพระสงฆ์สามเณรน้อย ครูพระและนักเรียนจึงอาจต้องรับกิจนิมนต์ในเวลาเรียน ไม่สามารถแบ่งงานกันทำชัดเจนโดยไม่รบกวนการจัดการเรียนการสอนได้เหมือนในวัดใหญ่

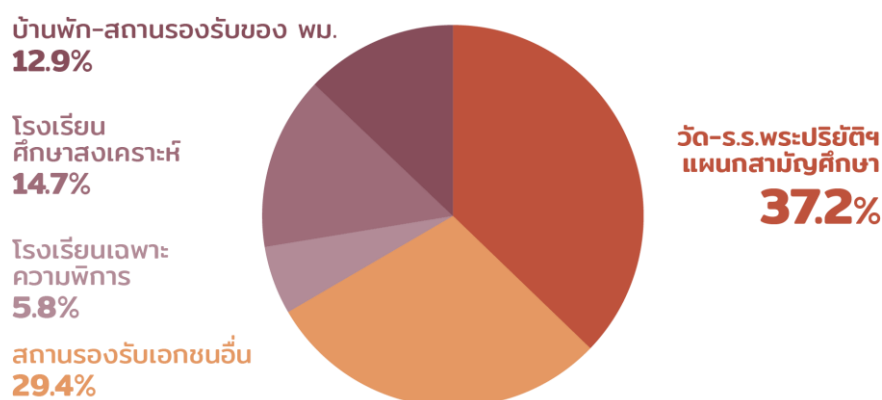
การบรรพชาถูกใช้อย่างกว้างขวางสวัสดิการ-บริการรัฐ

สาเหตุพื้นฐานของปัญหาหลายประการที่กล่าวมาคือ วัดและโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ มีบทบาททับซ้อน-ขัดแย้งในตัวเอง ระหว่างบทบาทในฐานะสถาบันศาสนา กับฐานะสถาบันรองรับและจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชน ทั้งนี้ สถาบันศาสนาต้องก้าวเข้ามาแสดงบทบาทอย่างหลัง ก็เพื่ออุดช่องว่างของสวัสดิการและบริการของรัฐที่ไม่ทั่วถึง ไม่เพียงพอ และไม่ได้คุณภาพ

ประเทศไทยขาดสวัสดิการเงินโอนสำหรับเด็กและเยาวชนวัยเรียนที่ถ้วนหน้าและเพียงพอ จึงไม่สามารถประกันได้ว่า ทุกคนจะสามารถเติบโต เข้าถึงการศึกษา และเติมเต็มฝันของตนได้ โดยไม่ถูกจำกัดโอกาสด้วยสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่เกิดขึ้นมา ขณะเดียวกัน สวัสดิการเงินโอนสำหรับผู้มีรายได้น้อยที่ดำเนินการผ่านกลไกบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเป็นหลัก ก็มีปัญหาดกหล่นและไม่เพียงพอ⁵⁸ โดยเฉพาะสำหรับครัวเรือนยากจนที่มีเด็กและเปราะบาง

ในมิติสวัสดิการและบริการการศึกษา การเข้าถึงการศึกษาภาคบังคับและขั้นพื้นฐานในสถานศึกษาของรัฐหลายแห่งยังคงมีค่าเล่าเรียนในลักษณะค่าธรรมเนียมพิเศษต่างๆ การจ่ายเงินอุดหนุนภายใต้นโยบาย ‘เรียนฟรี’ ไม่ครอบคลุมค่าใช้จ่ายจำเป็นทั้งหมด และต้องให้ผู้ปกครองสำรองจ่ายไปก่อนงานสัมภาระและศึกษาภาคสนามของ คัด for คัดส์ และ The101.world ยังพบว่า ทุนการศึกษาที่มุ่งเป้านักเรียนยากจน เช่น เงินอุดหนุนปัจจัยพื้นฐานสำหรับนักเรียนยากจน และทุนเสมอภาค มีปัญหาเข้าไม่ถึงนักเรียนในครัวเรือนที่ยากจนและเปราะบางที่สุด คัดกรองตกหล่น และมีมูลค่าน้อยเกินไป

แผนภูมิที่ 3.3: สัดส่วนเด็กที่ไม่ได้อยู่กับครอบครัวในสถานรองรับแต่ละประเภท

ที่มา: กรมกิจการเด็กและเยาวชน (2023); สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2023); สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023); Ladaphongphatthana et. al. (2023)

ท้ายที่สุด บริการสถานรองรับเด็กที่ครอบครัวไม่พร้อมดูแลยังไม่เพียงพอ จากข้อมูลเด็กที่ไม่ได้อยู่กับครอบครัวประมาณสองแสนคนทั่วประเทศ⁵⁹ มีเพียงร้อยละ 33.4 เท่านั้นที่อยู่ในสถานรองรับของรัฐ โดยอยู่ในบ้านพักและสถานรองรับสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ร้อยละ 12.9, โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ ร้อยละ 14.7, และโรงเรียนเฉพาะความพิการ ร้อยละ 5.8 อีกสองในสามหรือร้อยละ 66.6 ต้องไปอาศัยอยู่ในสถานรองรับเอกชน โดยกลุ่มใหญ่ที่สุดหรือร้อยละ 37.2 บรรพชาเป็นสามเณรในวัดและโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ⁶⁰

รัฐบาลต้องสนับสนุนให้เด็กสามารถอยู่กับครอบครัวและจัดบริการรองรับ-ดูแลอย่างเพียงพอ

สามเณรวัยเด็กและเยาวชนเกือบทั้งหมดมีความผันผอร้าววัดไม่ต่างจากเด็กและเยาวชนทั่วไป แต่ด้วยความจำเป็นจากปัญหาครอบครัวยากจน ไม่สมบูรณ์ และไม่พร้อมดูแล พวกเขาจึงต้องบรรพชา มาอยู่ใต้ร่มกาสาวพัสตร์เพื่อเข้าถึงปัจจัยการดำรงชีพพื้นฐาน การศึกษา และการดูแลอย่างเลียงไม่ได้ อย่างไรก็ตาม สามเณรจำนวนมากกลับไม่สามารถทนอยู่ในวัดและโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ ได้ เพราะไม่ใช่พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการและการเรียนรู้ตามช่วงวัย ส่วนกลุ่มที่ปรับตัวได้ก็พบว่า โรงเรียนแทบไม่ช่วยขยายและเติมเต็มความผันของพวกเขา ดังที่สถานศึกษาพึงกระทำ

ถึงที่สุดแล้ว วัดและโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ ก็เป็นสถาบันศาสนา เพียงแต่ต้องเข้ามามีบทบาทรองรับและจัดการศึกษาให้เด็กและเยาวชน เพื่ออุดช่องว่างของสวัสดิการและบริการรัฐที่เกี่ยวข้อง ซึ่งไม่ทั่วถึง ไม่เพียงพอ และไร้คุณภาพ การคาดหวังให้วัดและโรงเรียนเหล่านี้ต้องสนับสนุนความเป็นอยู่และความผันของเด็กและเยาวชนได้อย่างดีที่สุด นับว่าผิดวัตถุประสงค์หลักของสถาบัน ภายใต้บริบทสังคม เศรษฐกิจ การเมืองสมัยใหม่

รัฐบาลจึงควรแก้ปัญหาด้วยการพัฒนาสวัสดิการและบริการรัฐที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน ไม่ให้พวกเขาจำเป็นต้องหันไปพึ่งพาวัด – ให้การตัดสินใจบรรพชาเกิดจากเจตจำนงเสรีและความผันแท้จริง – ทั้งนี้ รัฐบาลควรขยายสวัสดิการเงินโอนสำหรับเด็กเยาวชนวัยเรียนและผู้มีรายได้น้อยให้ทั่วถึง และเพียงพอ ควบคู่ไปกับลดต้นทุนการเข้าถึงบริการการศึกษา เพื่อลดความจำเป็นอันเกิดจากปัญหาความยากจน ควรเสริมว่า เด็กในสถานรองรับประมาณร้อยละ 90 ยังคงมีพ่อหรือแม่ที่มีชีวิตอยู่⁶¹ หากเติมทรัพยากรเพียงพอ ก็จะเอื้อให้เด็กสามารถอยู่พร้อมหน้ากับพ่อแม่ของตนเองได้มากขึ้นด้วย

สำหรับเด็กและเยาวชนที่ครอบครัวไม่พร้อมดูแลจริง รัฐบาลควรอำนวยความสะดวกและสนับสนุนการรับอุปถัมภ์เด็ก พร้อมทั้งจัดสถานรองรับให้เพียงพอและมีคุณภาพดีขึ้น นอกจากนี้ รัฐบาลยังควรส่งเสริมให้สามเณรเรียนวิชาสามัญร่วมในสถานศึกษาปกติ เพื่อเป็นมาตรการระยะเปลี่ยนผ่าน และเสริมสร้างทักษะจำเป็นแก่สามเณร ในกรณีที่พวกเขาเปลี่ยนผันและอยากลาสิกขาในอนาคต

4

นักเคลื่อนไหวทางการเมือง: บาดแผลและความหวังหลังควีนจาง

ความไม่พอใจต่อสภาวะสังคมและการเมืองในปี 2020 ส่งผลให้มีประชาชนออกไปร่วมชุมนุมทางการเมืองในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศมากถึง 779 ครั้งภายในห้วงเวลาเพียงหนึ่งปี⁶² ผู้ร่วมชุมนุมประกอบด้วยประชาชนทุกช่วงวัย แต่ผู้ที่มีบทบาทนำในการกำหนดวาระและรูปแบบการเคลื่อนไหวคือกลุ่มเยาวชนที่ส่วนใหญ่มีสถานะเป็นนักเรียนและนักศึกษาในเวลานั้น การเคลื่อนไหวระลอกดังกล่าวมีรูปแบบไม่รวมศูนย์อยู่ที่กลุ่มบุคคลหรือพื้นที่ใดหนึ่ง แต่กระจายออกทั้งในพื้นที่ออนไลน์และออฟไลน์โดยสื่อสังคม (social media) มีบทบาทผลักดันให้เยาวชนจำนวนมากลุกขึ้นมาเป็นแกนนำในระดับท้องถิ่นหรือในสถานศึกษาของตนเองโดยไม่จำเป็นต้องมีทรัพยากรในการระดมมวลชนเช่นในอดีต⁶³

เยาวชนเหล่านี้เคยอยู่กลางสปอตไลท์ของสังคมไทย แต่เงื่อนไขการเมืองปัจจุบันทำให้พวกเขาไม่ได้อยู่ในพื้นที่ความสนใจของสังคมมากนัก ขณะที่เยาวชนจำนวนมากโดยเฉพาะที่ไม่ใช่แกนนำแถวหน้ายังต้องเผชิญผลกระทบทั้งในด้านชีวิตส่วนตัว บาดแผลทางจิตใจ และคดีความที่ยังค้างคาอยู่จำนวนมาก

กระแสสังคมจางลง แต่รัฐยังติดตามเข้มข้น

การชุมนุมขนาดใหญ่ยุติลงในปี 2021 ก่อนที่กระแสสังคมจะเบาบางลงตามลำดับ การมีส่วนร่วมทางการเมืองย้ายกลับมาอยู่ในระบบการเมืองรัฐสภาอย่างเต็มที่ในการเลือกตั้งปี 2023 กระแสความสนใจของสังคมจึงเคลื่อนไปสู่การดำเนินนโยบายของรัฐบาลใหม่ ทว่าเยาวชนที่มีบทบาทนำในการชุมนุมในห้วงเวลาดังกล่าวยังคงอยู่ระหว่างการถูกดำเนินคดีและถูกติดตามโดยรัฐอย่างเข้มข้น

นับตั้งแต่การชุมนุมของกลุ่ม ‘เยาวชนปลดแอก’ เริ่มต้นขึ้นเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2020 จนถึงเดือนเมษายน 2024 มีผู้ถูกดำเนินคดีแล้ว 1,954 คน เป็นเยาวชนอายุต่ำกว่า 18 ปี 286 คน หรือร้อยละ 14.6 ของผู้ถูกดำเนินคดีจากการแสดงออกทางการเมืองทั้งหมด คดีเหล่านี้ทยอยเข้าสู่ชั้นอาญาพิพากษาตลอดปี 2023 ที่ผ่านมา จากข้อมูลของศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน เยาวชนอายุต่ำกว่า 18 ปีคนแรกที่ถูกดำเนินคดี ยังคงอยู่ภายใต้กระบวนการคุมประพฤติมาจวบจนปัจจุบัน โดยจะสิ้นสุดลงในช่วงปลายปี 2024 นี้

การเลือกตั้งในปี 2023 นับเป็นจุดสิ้นสุดการอยู่ในอำนาจของอดีตผู้นำคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ทว่าการคุกคาม-ติดตามบ้านประชาชนที่มีส่วนร่วมทางการเมือง ได้กลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งยังคงดำเนินต่อมา การเดินทางไป ‘แสดงความกังวล’ และ ‘ขอรับรอง’ ให้ลูกหลานงดเข้าร่วมหรือจัดกิจกรรมทางการเมืองเกิดขึ้นไม่น้อยกว่า 592 กรณีในยุค คสช. และเพิ่มขึ้น

อย่างมากในช่วงการชุมนุมของมือบราษฏรรวมไม่น้อยกว่า 1,007 กรณี และแม้กระทั่งภายหลังการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมา ยังคงมีกรณีเช่นนี้ไม่น้อยกว่า 118 กรณี เมื่อมีพิธีการสำคัญหรือเมื่อมีบุคคล VIP เข้าในพื้นที่ต่าง ๆ⁶⁴

ทางแยกของเยาวชนหลังการชุมนุม

กฎหมายอาญาของไทยกำหนดอายุเด็กและเยาวชนเอาไว้ที่ 10-17 ปี อย่างไรก็ตาม คดีเกี่ยวกับการแสดงออกความคิดเห็นทางการเมืองมีลักษณะที่เฉพาะตัวและเยาวชนที่มีบทบาทนำมักมีอายุอยู่ในช่วง 18-25 ปีหรือวัยที่กำลังศึกษาในระดับอุดมศึกษา หากนับตามเกณฑ์อายุ ‘เยาวชนนักเคลื่อนไหว’ ของ UNICEF ซึ่งรวมช่วงวัยดังกล่าวด้วย⁶⁵ จะพบแนวโน้มที่สำคัญคือ มีเยาวชน 2 กลุ่มหลักที่เคลื่อนไหวด้วยแนวทางคนละแบบ และทำให้พวกเขาเผชิญชะตากรรมที่แตกต่างกันภายหลังการชุมนุมใหญ่ในปี 2020 ด้วย

เยาวชนสาย ‘จัดชุมนุม/ปราศรัย’

เยาวชนกลุ่มแรกคือเยาวชนที่ลุกขึ้นปราศรัยและเป็นผู้ประสานงานจัดการชุมนุมในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ เช่น กลุ่มนักเรียน/นักศึกษาในสถาบันการศึกษา นักเรียนที่ร่วมจัด ‘ม็อบโบว์ขาว’ ฯลฯ เยาวชนกลุ่มนี้มีบทบาทเข้มข้นในช่วงปี 2020-2021 ก่อนจะถอยจากบทบาทนักเคลื่อนไหว กลับมาเรียนจบการศึกษา เรียนต่อหรือหางานทำ แม้ขบวนการเคลื่อนไหวจะอ่อนแรงลงและต่างฝ่ายต่างแยกย้ายกันไปเดินตามเส้นทางชีวิตของตนเอง แต่พวกเขายังคงพยายามมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ เข้าร่วมเป็นอาสาสมัครกับ ‘We Watch’ จับตาการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมา

เยาวชนสาย ‘ทะเล’

เยาวชนกลุ่มที่สองคือเยาวชนที่ออกไปเคลื่อนไหวแบบอิสระ มีการรวมกลุ่มแบบหลวม ๆ หรือแสดงออกเชิงสัญลักษณ์โดยไม่มีมวลชน เช่น กลุ่ม ‘ทะเลแก๊ส’ ซึ่งเริ่มมีบทบาทต่อมาภายหลังการชุมนุมใหญ่ยุติลงเพราะมองว่าวิธีการแบบที่ใช้ในช่วงก่อนหน้าไม่ได้ผล ประกอบกับการที่ครอบครัวซึ่งมักทำงานเป็นแรงงานระดับล่างเผชิญภาวะจนตรอกในช่วงวิกฤตโรคระบาด⁶⁶ กลุ่ม ‘ทะเลวัง’ ซึ่งสมาชิกหลายคนเป็นเด็กและเยาวชนที่ออกมาจากการดูแลของผู้ปกครอง ลักษณะที่เยาวชนกลุ่มนี้มีร่วมกันคือเป็นผู้ถูกบีบให้ต้องเคลื่อนไหวต่อแม้ขาดกระแสสนับสนุนจากสังคม นำมาสู่การยกระดับวิธีเคลื่อนไหวที่รัฐมองว่าต้องจัดการอย่างเด็ดขาดมากขึ้น

คนในบ้านแค่เห็นต่าง คนนอกบ้านบีบให้แตกหัก

คนในบ้านมีความคิดขัดแย้งกันในทางการเมืองเป็นปรากฏการณ์ที่มีมาตั้งแต่ในยุคการเมืองสี่เสือที่เริ่มขึ้นเมื่อเกือบสองทศวรรษมาแล้ว อย่างไรก็ตาม ความเห็นต่างกันไม่ใช่ปัจจัยเดียว และไม่ใช่ปัจจัยหลักที่ทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวดำเนินถึงจุดแตกหัก ทว่าเป็นแรงบีบคั้นจากนอกบ้าน

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่าน้ำหนักที่บีบคั้นเด็กและเยาวชนไม่ได้มีที่มาจากแค่พ่อแม่และเครือญาติ เพราะในขณะเดียวกันเครือญาติก็ได้รับแรงกดดันจากสังคมวงกว้างมาอีกทอดหนึ่งด้วยเช่นกัน

ผลสำรวจเยาวชน 2022 โดยคิด for คิดส์ พบว่าเยาวชนไทยอายุ 15-25 ยังคงเชื่อมั่นในสถาบันครอบครัวเป็นลำดับแรกและมากกว่าสถาบันการเมืองอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด สายสัมพันธ์ของคนในครอบครัวที่ยังแน่นแฟ้นเปิดช่องให้รัฐเข้ามาฉวยใช้ประโยชน์เพื่อกดปราบผู้เห็นต่างด้วยวิธีการที่หลากหลาย นอกจากการติดตามไปกดดันทั้งทางตรงต่อคนที่บ้านและทางอ้อมต่อนักเคลื่อนไหวที่ต้องซังน้ำหนักระหว่างการออกไปเคลื่อนไหวกับความรู้สึกละอายใจของคนในครอบครัว รัฐยังมีวิธีการกดดันผู้เห็นต่างอย่างแนบเนียนมากขึ้นอีกหลายทาง เช่น ทำผ่านสถานศึกษาซึ่งสามารถเรียกผู้ปกครองเข้าไปพูดคุยได้ ทว่าเป็นการตักเตือนให้ควบคุมพฤติกรรมของบุตรหลานในเรื่องที่พ้นไปจากขอบเขตของการศึกษา

วิธีการที่แยบยลและรุนแรงที่สุดคือการกดดันผ่านเครือญาติ ซึ่งมักเกิดขึ้นกับครอบครัวที่มี ‘คนนามสกุลเดียวกัน’ ทำงานเป็นข้าราชการ ในหลายกรณีอำนาจรัฐทำงานแบบอัตโนมัติในรูปแบบของการเซ็นเซอร์ตัวเองโดยไม่ต้องลงมือเอง

“ญาติที่เป็นข้าราชการกลัวว่าเราจะสร้างปัญหาให้เขา เพราะนามสกุลเดียวกัน อยู่บ้านเดียวกันอีก เขาเลยบอกให้เราย้ายชื่อออกจากทะเบียนบ้านเลย แม่เองไม่ได้แสดงออกว่าสนับสนุนการเคลื่อนไหวของผมนะ แต่แม่โกรธมากที่เขาทำแบบนั้น เรียกว่าตัดญาติขาดมิตรกันตั้งแต่ตอนนั้น”

เยาวชนที่ร่วมเคลื่อนไหวกับกลุ่มทะลุฟ้า

การกดดันจากเจ้าหน้าที่รัฐนำไปสู่ความแตกหักในหลายครอบครัว เยาวชนเป็นผู้ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง นับตั้งแต่ถูกริบเงินค่าใช้จ่าย ไปจนถึงการทำร้ายร่างกาย ส่งผลให้เด็กมีปัญหาสุขภาพจิตจนต้องออกจากบ้าน หรือกระทั่งถูกไล่ออกจากบ้าน⁶⁷ ครอบครัวของเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีมักถูกโดดเดี่ยวจากเครือญาติ ถูกตัดขาดความช่วยเหลือ

การเยียวยาและบาดแผลที่ยังฝังลึก

แม้หลายครอบครัวจะได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ทว่าหลังจากการชุมนุมผ่านมาสัปดาห์ บรรยากาศและเงื่อนไขการเมืองภายหลังการชุมนุมใหญ่สิ้นสุดลงก็สามารถเยียวยาบาดแผลได้บางส่วน ขณะเดียวกันก็มีบางเรื่องที่เวลายังช่วยเยียวยาไม่ได้

การสงบศึกชั่วคราวหลังการชุมนุมใหญ่ยุติ

ผู้ที่เคยมีข้อขัดแย้งรุนแรงกับที่บ้านให้ข้อมูลตรงกันทั้งหมดว่าเมื่อไม่มีสถานการณ์ชุมนุมมากระตุ้น การเผชิญหน้ากันในบ้านก็มีแนวโน้มลดลงไปด้วย กระทั่งในครอบครัวที่แตกหักกันไปแล้วก็สามารถกลับมาพูดคุยเรื่องทั่วไป ต่างฝ่ายต่างรู้ว่าไม่สามารถเปลี่ยนความคิดกันและกันได้ แต่ก็หลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงเรื่องที่จะชวนให้ทะเลาะกัน อยู่ร่วมกันได้แม้ไม่สนิทสนมดังเดิม

งานวิจัยของคิด for คิดส์ พบว่าเยาวชนส่วนใหญ่ไม่ได้ต้องการออกไปร่วมชุมนุมตั้งแต่แรก แต่สถานการณ์เวลานั้นบีบให้ต้องออกไป ความขัดแย้งส่วนหนึ่งจึงเป็นผลมาจากความกังวลเรื่องความปลอดภัยของผู้ปกครองด้วย ยิ่งไปกว่านั้น การเลือกตั้งเมื่อปี 2023 ยังนำมาสู่การสร้าง ‘พันธมิตรจำเป็น’ ระหว่างผู้ใหญ่นุรักษ์นิยมบางส่วนกับคนรุ่นใหม่ เมื่อฝ่ายการเมืองที่เคยร่วมกันต่อต้านรัฐบาลในปี 2020 หันมาเป็นผู้แข่งกันเองในการเลือกตั้ง ส่งผลให้ผู้ที่ไม่ได้สนับสนุนมีอบราชฎบางส่วนยอมหันมาสนับสนุนพรรคของคนรุ่นใหม่แม้จะไม่ได้เห็นด้วยกับข้อเสนอทั้งหมด เพราะมองว่าจะเป็นพรรคการเมืองที่ช่วยคานอำนาจพรรคที่ตนไม่ชอบมากกว่า⁶⁸

บาดแผลทางจิตใจยากที่จะเยียวยา

แม้บรรยากาศทางการเมืองจะช่วยสมานบางแผล แต่ยังคงมีเด็กและเยาวชนอีกจำนวนหนึ่งที่ยังต้องเผชิญความยากลำบากโดยเฉพาะในด้านจิตใจซึ่งกระทบต่อการใช้ชีวิตประจำวัน และอาจต้องใช้เวลาอีกหลายปีเพื่อเยียวยา เยาวชนสายทะเลาะเป็นกลุ่มที่เผชิญบาดแผลทางใจรุนแรงมากกว่า ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งเผชิญภาวะหวาดผวาทันทีทุกครั้งที่ได้ยินเสียงรถยนต์ในเวลาเข้ามืด จากประสบการณ์ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจบุกเข้าควบคุมตัวในบ้านของตนเอง ยึดโทรศัพท์และนำตัวไปที่โรงพักโดยไม่แจ้งข้อกล่าวหา

นอกจากนี้ปัญหาสุขภาพจิตยังไม่ได้เกิดเฉพาะกับเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดี หรือถูกไล่ออกจากบ้าน แต่เกิดขึ้นกับคนที่รอดพ้นจากชะตากรรมเช่นนั้นด้วย เยาวชนสายปราชญ์/จัดชุมนุมรายหนึ่งวางบทบาทจากการเคลื่อนไหวการเมืองและเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา แม้ไม่เคยถูกแจ้งข้อหาใดๆ แต่กลับเผชิญปัญหาในการสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนใหม่ เนื่องจากมีเพื่อนสนิทเป็นหนึ่งในเยาวชนที่ถูกบังคับให้ลี้ภัยไปต่างประเทศ

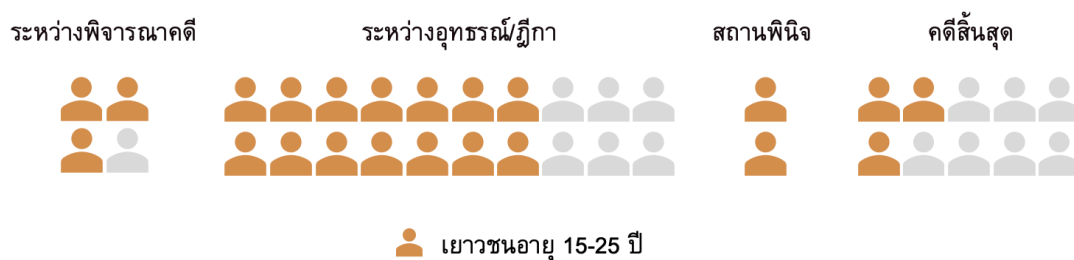
“ช่วงที่เขาไปแรกๆ เราคิดอยู่ตลอดเวลาว่าถ้าวันนั้นเราไปห้ามเขาทันว่าอย่าทำแบบนั้นนะ มันอาจจะไม่ลงเอยแบบนี้มีอีกส่วนมันก็กดดันให้เราารู้สึกว่าเราต้องประสบความสำเร็จนะ สักวันหนึ่งเราต้องพาเขากลับมาให้ได้ ก็เลยเป็นภาระทางใจเหมือนกันที่เราารู้สึกว่า ลึกๆ เราต้องรับผิดชอบกับสิ่งที่เกิดขึ้น”

เยาวชนที่ร่วมเคลื่อนไหวกับกลุ่มนักเรียนแล้ว

สมานรอยร้าวไม่ได้ถ้ารัฐยังสร้างแผลใหม่

ขณะที่บรรยากาศในครอบครัวเริ่มดีขึ้นตามบรรยากาศการเมืองที่ตึงเครียดน้อยลง ทว่าการดำเนินคดียังคงเดินทางต่อในทิศทางเดิมตลอดหนึ่งปีที่ผ่านมา หลังเลือกตั้ง 2023 การพิจารณาคดีคดีการเมืองจากการชุมนุมในปี 2020-2021 ทอยยเข้าสู่ขั้นตอนอ่านคำพิพากษา ส่งผลให้มีประชาชนถูกคุมขังเพิ่มขึ้นถึง 36 คน ในจำนวนนี้มี 24 คนไม่ได้ประกันตัวเพื่อต่อสู้คดีที่ยังไม่สิ้นสุด อย่างน้อยห้าคนมีลูกเล็กหรือเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว และในจำนวนทั้งหมดเป็นเยาวชนอายุ 15-25 ปีถึง 22 คน หรือเกือบสองในสาม

แผนภูมิที่ 4.1: จำนวนผู้ต้องขังในคดีทางการเมืองที่ถูกคุมขังภายหลังการเลือกตั้ง 2023 (พฤษภาคม 2023-พฤษภาคม 2024)

ที่มา: คัด for คัดส์ รวบรวมจากข้อมูลศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน (2024)

ในช่วงหนึ่งปีหลังการเลือกตั้ง 2023 ยังมีเยาวชนอีกอย่างน้อย 19 คนถูกจำกัดอิสรภาพในการดำเนินชีวิต โดยส่วนใหญ่เป็นเยาวชนสายปราชัย/จัดชุมนุมที่เป็นแกนนำในระดับท้องถิ่น กลุ่มนี้มีแนวโน้มถูกตัดสินโทษจำคุกเพียงแค่ 1-2 ปีและได้รับอนุญาตให้ประกันตัวหรือมีคำสั่งให้รอลงอาญา อย่างไรก็ตาม โทษจำคุกจากคดีการแสดงออกทางการเมืองก็เป็นเงื่อนไขที่ตีกรอบชีวิตให้ต้องคอยเดินทางมารายงานตัว รวมถึงถูกตัดโอกาสในการเดินทางไปต่างประเทศ

ในทางกลับกัน เยาวชนสายทะเลเป็นกลุ่มที่ถูกตัดสินโทษจำคุกสูงกว่ามาก เนื่องจากมักเป็นคดีที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความรุนแรงต่อเจ้าหน้าที่รัฐและครอบครองอาวุธ เยาวชนอายุ 22 ปีรายหนึ่งถูก

ตัดสินให้ลงโทษจำคุกถึง 34 ปี เยาวชนกลุ่มนี้แทบทั้งหมดไม่ได้รับอนุญาตให้ประกันตัวแม้คดียังไม่ถึงที่สิ้นสุด รวมถึงถูกคุมขังแม้กระทั่งศาลยังไม่มีคำพิพากษา และมี 1 คนเสียชีวิตขณะถูกคุมขัง

นิรโทษกรรมคือจุดเริ่มต้น ไม่ใช่ปลายทาง

“จนถึงตอนนี้ ผมก็ยังหวังว่าจะเห็นความเปลี่ยนแปลงในสังคมนะ ที่ละเล็กทีละน้อยก็ยังดี แล้วก็หวังให้นิโทษกรรมเมืองได้นิรโทษกรรม ตั้งแต่มีฉบับปี 63 ไปจนถึงรัฐประหาร 49 ด้วย”

ความเห็นของเยาวชนอายุ 23 ปีที่ร่วมเคลื่อนไหวกับกลุ่ม ‘ทะลุแก๊ส’ แสดงให้เห็นว่าเขาไม่ได้ออกไปเคลื่อนไหวเพียงแค่ว่าเพราะปัญหาเฉพาะหน้าในปี 2021 พวกเขาไม่เพียงหวังให้ตัวเองและเพื่อนได้รับสิทธิประกันตัวระหว่างสู้คดีและได้รับการนิรโทษกรรมแต่ยังหวังเห็นความยุติธรรมกลับคืนสู่สังคมไทย ซึ่งรวมไปถึงประชาชนที่ออกมาเคลื่อนไหวก่อนหน้านานหลายปี

การคลี่คลายความขัดแย้งให้สังคมอย่างยั่งยืนด้วยการเปลี่ยนผ่านสู่ความยุติธรรม ต้องยึดหลักการสามข้อคือ ความรับผิดชอบ (accountability) ความจริง (truth) และความปรองดอง (reconciliation) ภายใต้หลักการนี้การนิรโทษกรรมจึงไม่ใช่เพียงการปรองดอง แต่รัฐต้องแสดงความรับผิดชอบ ชดเชย เยียวยาโอกาสที่สูญเสียไปจากการคุมขังที่ไม่เป็นธรรม คืบคลานให้ผู้ที่เสียหายด้วยการออกมายอมรับผิดอย่างเป็นทางการด้วย ต้องจัดให้มีกระบวนการไต่สวนความจริง นำผู้กระทำความผิดมาลงโทษ รวมไปถึงปฏิรูปสถาบันการเมือง อาทิกองทัพ องค์กรตุลาการ และแก้ไขหรือยกเลิกกฎหมายที่ลิดรอนสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชน⁶⁹

รายการอ้างอิง

- ¹ นัตร คำแสง, วรตริ เลิศรัตน์, และ เจณิตตา จันทวงษา, *เด็กและครอบครัวไทยในสามวิกฤต: รายงานสถานการณ์เด็กและครอบครัว ประจำปี 2022* (กรุงเทพฯ: ศูนย์ความรู้นโยบายเด็กและครอบครัว, 2022).
- ² วรตริ เลิศรัตน์ และ สรัช สินธุประมา, *เด็กและครอบครัวไทยในสองทางแพร่ง: รายงานสถานการณ์เด็กและครอบครัว ประจำปี 2023* (กรุงเทพฯ: ศูนย์ความรู้นโยบายเด็กและครอบครัว, 2023).
- ³ คิด for คิดส์ คำนวณจากผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023); และ จำนวนประชากรจากการทะเบียน สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2022).
- ⁴ คิด for คิดส์ คำนวณจากผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023).
- ⁵ เพิ่งอ้าง.
- ⁶ คิด for คิดส์ คำนวณจากข้อมูลสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2024).
- ⁷ เพิ่งอ้าง.
- ⁸ วรตริ เลิศรัตน์, “หยุดขาดหลุมฝังประเทศด้วย ‘เงินอุดหนุนเกษตรกร’ แบบเดิมๆ,” *101 Public Policy Think Tank*, 11 มกราคม 2023, <https://101pub.org/farmer-income-support-reform/> (เข้าถึงเมื่อ 4 มิถุนายน 2024).
- ⁹ International Labour Organization [ILO], “Employment by Sex, Economic Activity, and Rural / Urban Areas (Thousands) – Annual,” *ILOSTAT Explorer*, 2023, https://rshiny.ilo.org/dataexplorer38/?lang=en&id=EMP_TEMP_SEX_ECO_GEO_NB_A (accessed June 3, 2024).
- ¹⁰ ILO, “Employment by Sex, Occupation, and Rural / Urban Areas (Thousands) – Annual,” *ILOSTAT Explorer*, 2023, https://rshiny.ilo.org/dataexplorer28/?lang=en&id=EMP_TEMP_SEX_OCU_GEO_NB_A (accessed June 3, 2024).
- ¹¹ คิด for คิดส์ คำนวณจากข้อมูลสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2023).
- ¹² คิด for คิดส์ คำนวณจากผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023).
- ¹³ คิด for คิดส์ คำนวณจากข้อมูล Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD] (2023).
- ¹⁴ คิด for คิดส์ คำนวณจากผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023).
- ¹⁵ เพิ่งอ้าง.
- ¹⁶ สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, *ฐานข้อมูลสถานศึกษามหาวิทยาลัย*, 2023.
- ¹⁷ กระทรวงสาธารณสุข. *รายงานข้อมูลทรัพยากรสาธารณสุข ประจำปี 2565*, 2022.
- ¹⁸ คิด for คิดส์ คำนวณจากข้อมูลสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2024).
- ¹⁹ สรวิต มา. “การหา “งานที่ดี” อาจเป็นเพียงความฝันของเยาวชนไทยส่วนใหญ่”. *101 Public Policy Think Tank*, 2 กุมภาพันธ์ 2024. <https://101pub.org/decent-jobs-for-youth/> (เข้าถึงเมื่อ 28 พฤษภาคม 2024).
- ²⁰ คิด for คิดส์ คำนวณจากผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023).
- ²¹ สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร, *จำนวนชุมชนประเภทต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร*, 2023
- ²² สำนักการวางผังและพัฒนาเมือง, “สถิติผู้มีรายได้น้อยและคนจนเมืองในเขตกรุงเทพมหานคร,” กรุงเทพมหานคร, 2020.

- ²³ Suwaporn Leangpasuk. “โครงการคนจนเมือง”. *Urban Studies Lab*, 5 เมษายน 2024. <https://www.uslbangkok.com/post/โครงการคนจนเมือง> (เข้าถึงเมื่อ 28 พฤษภาคม 2024).
- ²⁴ James Heckman, “The Case for Investing in Disadvantaged Young Children,” *CESifo DICE Report* 6, 1 June 2008, 3–8.
- ²⁵ กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. “แผนที่เด็กและเยาวชนที่ไม่มีข้อมูลในระบบการศึกษา ปีการศึกษา 2566”. <https://isee.eef.or.th/fullmap-eef-oosc/>. (เข้าถึงเมื่อ 28 พฤษภาคม 2024)
- ²⁶ สำนักงานสถิติแห่งชาติ. รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2565, 2022.
- ²⁷ สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล. “แถลงข่าว “การเฝ้าระวังและฟื้นฟูผลกระทบต่อเด็กในภาวะยากลำบากภายหลังการระบาดของ โควิด-19” สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล, 3 กุมภาพันธ์ 2023. <https://cf.mahidol.ac.th/th/แถลงข่าว-การเฝ้าระวัง&/>. (เข้าถึงเมื่อ 31 พฤษภาคม 2024)
- ²⁸ พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่ 8) พ.ศ.2564.(26 พฤษภาคม 2021). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 138 ตอนที่ 35 ก
- ²⁹ คิด for คิดส์ คำนวณจากผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023).
- ³⁰ กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. “ทุนเสมอภาคเพื่อการจัดสรรเงินอุดหนุน แบบมีเงื่อนไข (Conditional Cash Transfer)”, 2023. <https://isee.eef.or.th/cct/>. (เข้าถึงเมื่อ 31 พฤษภาคม 2024)
- ³¹ กรมอนามัย. *การสร้างเสริมสุขภาพช่องปาก ประตูลู่สุขภาพที่ดีในทุกช่วงวัยของชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2012.
- ³² คิด for คิดส์ คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (2023) และกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (2022)
- ³³ กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. ‘สภากรุงเทพ จับมือ กสศ. ผนึกกำลัง ส.ก. 50 เขต หนุน กทม. ลุยแก้ “ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา” ดันกทม.เมืองต้นแบบ ให้เงินอุดหนุนเด็กยากจนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล’, 3 สิงหาคม 2022. <https://www.eef.or.th/news-040822/>. (เข้าถึงเมื่อ 31 พฤษภาคม 2024)
- ³⁴ สร้อยมาศ รุ่งมณี, วาสนา ละอองปลิว, และ บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล. ‘พลวัตครอบครัวในสังคมไทยในสถานการณ์โควิด-19’. ศูนย์ความรู้นโยบายเด็กและครอบครัว (คิด for คิดส์). 2022.
- ³⁵ กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. “เปิดภาระค่าใช้จ่ายการศึกษา รับเปิดเทอม พบ กทม. สูงกว่าทั้งประเทศ 2 เท่า”, 12 พฤษภาคม 2022. <https://www.eef.or.th/news-120522/>. (เข้าถึงเมื่อ 28 พฤษภาคม 2024)
- ³⁶ เฟิ่งอ้อ.
- ³⁷ ปรีดา หวังเกียรติ. “การเลื่อนชั้นทางสังคมข้ามรุ่นของคนจนเมือง ในเขตกรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 1 มกราคม 2020.
- ³⁸ กระทรวงแรงงาน. รายงานดัชนีชี้วัดคุณภาพชีวิตแรงงานนอกระบบกลุ่มอาชีพพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่/แผงลอยจากการสำรวจข้อมูลแรงงานนอกระบบ ปี 2564, 2022.
- ³⁹ ปรีดา หวังเกียรติ. “การเลื่อนชั้นทางสังคมข้ามรุ่นของคนจนเมือง ในเขตกรุงเทพมหานคร”.
- ⁴⁰ พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่ 8) พ.ศ.2564.

- ⁴¹ Poonsab, Wissanee, Joann Vanek, and Françoise Carré. “Informal Workers in Urban Thailand: A Statistical Snapshot”. WIEGO, 2019.
- ⁴² The Active. “ถึงเวลายกระดับ “หาบเร่แผงลอย” ก้าวข้ามข้อพิพาทบนทางเท้า”, 27 มีนาคม 2024. <https://theactive.net/news/urban-20240327/>. (เข้าถึงเมื่อ 28 พฤษภาคม 2024)
- ⁴³ พิชญ์สินี ชัยทวธรรม และ พงศกร ปัญญาคุณารณ์. “บ้านเรา เขามาไล่: เสี่ยงสะท้อนของชาวบุญร่มไทร-สะพานร่วมใจ 2 ชุมชนที่ถูกรัฐไล่รื้อบ้าน”, ประชาไท, 19 เมษายน 2024. <http://prachatai.com/journal/2024/04/108882>. (เข้าถึงเมื่อ 29 พฤษภาคม 2024)
- ⁴⁴ กรุงเทพมหานคร. “กทม.ทุ่ม36ล้านเช่าที่ประปาแม่ศรี ทำบ้านอ้อมใจ‘ฟื้นฟูชีวิตคนไร้บ้าน’”. สำนักงานประชาสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร, 1 เมษายน 2024. <https://pr-bangkok.com/?p=295936>. (เข้าถึงเมื่อ 31 พฤษภาคม 2024)
- ⁴⁵ วรณา แต้มหอง. ““อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์” เปิดงานวิจัย เสี่ยงของคนจน (เมือง) ที่เมืองไม่ได้ยิน”. ประชาไท, 10 กุมภาพันธ์ 2022. <https://prachatai.com/journal/2022/02/97189>. (เข้าถึงเมื่อ 31 พฤษภาคม 2024)
- ⁴⁶ วรณา แต้มหอง. ““อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์” เปิดงานวิจัย เสี่ยงของคนจน (เมือง) ที่เมืองไม่ได้ยิน”. ประชาไท, 10 กุมภาพันธ์ 2022. <https://prachatai.com/journal/2022/02/97189>. (เข้าถึงเมื่อ 31 พฤษภาคม 2024)
- ⁴⁷ พระธรรมวินัยไม่ได้กำหนดอายุขั้นต่ำในการบรรพชาสามเณรไว้ชัดเจน กำหนดเพียงต้องอยู่ในวัย “ไล่ก่า” ได้ ซึ่งหลายครั้งถูกตีความเท่ากับประมาณอายุ 7 ปี และไม่มีอายุสูงสุดในการบรรพชา
- ⁴⁸ คิด for คิดส์ คำนวณจากสถิติบุคลากรและศาสนสถานทางศาสนาในประเทศไทย สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023).
- ⁴⁹ เพิ่งอ้าง.
- ⁵⁰ คิด for คิดส์ คำนวณจากผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023).
- ⁵¹ เพิ่งอ้าง.
- ⁵² หนังสือสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่ ศธ 04006/ว1248 เรื่อง การรับสามเณรเข้าเรียนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 23 กรกฎาคม 2015.
- ⁵³ บุคคลที่อายุต่ำกว่า 16 ปีสามารถสมัครเรียนการศึกษานอกโรงเรียนได้ก็ต่อเมื่อมีหนังสือส่งตัวจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
- ⁵⁴ คิด for คิดส์ คำนวณจากข้อมูลสำนักงานการศึกษาพระปริยัติธรรม (2020) และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (2023).
- ⁵⁵ Raising Teens Project, “Ten Tasks of Adolescent Development,” *Massachusetts Institute of Technology*, 2018, (accessed June 3, 2024).
- ⁵⁶ คิด for คิดส์ คำนวณจากข้อมูลสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (2023).
- ⁵⁷
- ⁵⁸ ดูเพิ่มเติม: ฉัตร คำแสง, “‘บัตรคนจน’ ที่คนจนจริงครึ่งหนึ่งเข้าไม่ถึง: 5 ปี นโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ,” *101 Public Policy Think Tank*, 2 มีนาคม 2023, <https://101pub.org/mistarget-welfare-card/> (เข้าถึงเมื่อ 4 มิถุนายน 2024).
- ⁵⁹ อ้างอิงแนวทางนั้มาจาก: Kanthamane Ladaphongphattha, Andy Lillicrap, and Wiwat Thanapanyaworakun, *No Child Left Behind: No Less than 120,000 Children in Institutional Care in Thailand* (Mahidol University and Alternative Care Thailand, 2023).

⁶⁰ คิด for คิดส์ รวบรวมและคำนวณจากข้อมูลกรณีการเด็กและเยาวชน (2023); สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2023); สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2023); และ Ladaphongphatthana et. al. (2023).

⁶¹ Alternative Care Thailand, “Exploring the “Orphan Myth” in Thailand,” Alternative Care Thailand (ed.), *Alternative Care Thailand* (2014).

⁶² iLaw. “การประชุมปี 2563 ปรึษาแห่งความเปลี่ยนแปลง: ปลั่งก่อดัวจากไหน มีพัฒนาการอย่างไร เราเจออะไรมาบ้าง”. iLaw, 19 พฤษภาคม 2022. <https://www.ilaw.or.th/articles/10090>. (เข้าถึงเมื่อ 29 พฤษภาคม 2024)

⁶³ พรรณราย โอสภาภรณ์, วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และทิพย์ภา หวนสุริยา. การมีส่วนร่วมของพลเมืองในยุคดิจิทัล: การเคลื่อนไหวทางการเมืองของเยาวชนไทยใน พ.ศ. 2563. แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมายด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0, 2022

⁶⁴ ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน รวบรวมโดยคิด for คิดส์

⁶⁵ Camila Teixeira. “Youth, Protests and the Polycrisis”. Unicef, 2024. <https://www.unicef.org/innocenti/reports/youth-protests-and-polycrisis>.

⁶⁶ กนกรัตน์ เลิศชูสกุล และ ธนาพงศ์ เก่งไพบูลย์. รายงานเบื้องต้นโครงการวิจัย “การก่อดัว พัฒนาการ และพลวัตการชุมนุมบริเวณแยกดินแดงช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคม 2564”, 2021.

⁶⁷ Amnesty International Thailand. “แอมเนสตี้-ศูนย์ทนาย” เผยดำเนินคดีของเด็กและเยาวชน 3 ปี สร้าง 7 ผลกระทบ และ 6 ข้อ ก.ยุติธรรม’, 2023. <http://www.amnesty.or.th/latest/news/1190/>. (เข้าถึงเมื่อ 31 พฤษภาคม 2024)

⁶⁸ กนกรัตน์ เลิศชูสกุล, ทิพย์ภา หวนสุริยา, ภาคิน นิมนานรวงศ์, อรุณี เชื้อนคำ, และ ธนฤต สำราญกมล. ‘คิดใหม่ การเมืองเรื่อง “รุ่น” : กรณีศึกษาความขัดแย้งในครอบครัวไทย’. ศูนย์ความรู้นโยบายเด็กและ ครอบครัว (คิด for คิดส์), forthcoming.

⁶⁹ เจณิตตา จันทวงษา. “ไปให้ไกลกว่า “นิรโทษกรรม” พาสังคมไทยเปลี่ยนผ่านสู่ความยุติธรรม”. 101 Public Policy Think Tank, 5 พฤษภาคม 2023. <https://101pub.org/transitional-justice-thai-politics/>. (เข้าถึงเมื่อ 29 พฤษภาคม 2024)

